

I - Theoretisch / beschrijvend deel

Hoofdstuk 1 - Achtergronden

01. INLEIDING

Het *eigene* van jongeren In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar het *eigene* van jongeren. Wat is voor hen typerend, kenmerkend? Dat gaan we na vanuit verschillende, en ook ongelijksoortige, invalshoeken. Allereerst bekijken we wat er vanuit de Bijbel te zeggen is over de onderlinge omgang tussen ouderen en jongeren. Daaruit komen bepaalde principes boven die *richtinggevend* zijn voor de omgang met jongeren. Deze paragraaf is dus prescriptief.

Meer descriptief zijn de paragrafen die daarna volgen.

Jongeren maken vanaf hun geboorte een bepaalde ontwikkeling door. Welke ‘wetmatigheden’ kunnen daarin worden ontdekt? Wat is een min of meer ‘normale’ ontwikkelingsgang en wat zou je kunnen typeren als voorwaarden voor een gezonde ontwikkeling? Dat wordt bekeken vanuit de ontwikkelingspsychologie. Maar ook uit godsdienstpedagogisch oogpunt valt er wat te zeggen over jongeren. Hoe kijk je naar de mens, en hoe naar een jongere? Welk doel streef je na bij (geloofs)opvoeding en welke stijl past daarbij? Welke rol spelen ouders en anderen bij de (geloofs)opvoeding?

Tenslotte wordt nog naar de jongeren gekeken in hun maatschappelijke context. Eerst wordt die context, de cultuur waarin wij leven, geschetst. Vervolgens komt dan aan de orde hoe de positie is van de jongeren binnen die context.

Sociale wetenschappen Bij het net gemaakte onderscheid tussen pre- en descriptief, komt aan de orde de (mijn) visie op de verhouding tussen de theologie en de sociale wetenschappen. Immers, voor de bepaling van de bijbelse principes zijn we vooral theologisch bezig, terwijl we bij de andere paragrafen dankbaar gebruik maken van gegevens uit sociale wetenschappen. Hoe verhouden die beide zich tot elkaar? Het zal duidelijk zijn, op grond van de door mij gekozen typering (pre- en descriptief), dat ik wat er vanuit de Bijbel aangereikt wordt van een andere grootheid acht dan wat er door psychologisch en sociologisch onderzoek naar voren wordt gebracht. De Bijbel is het Woord van God, geschreven door mensen die daartoe geïnspireerd zijn door de Heilige Geest. God als Schepper van de mens en als Onderhouder van zijn hele geschapen werkelijkheid, weet als geen ander wat mensen nodig hebben en hoe mensen moeten leven. Dat blijkt alleen al uit de wetten die Hij gaf, met als fundamenteel hoogtepunt de Decaloog. De regels die daarin zijn vervat, vormen de basis voor het gezond samenleven met God en mensen. Het kenmerkende van Gods wet is, dat het gericht is op de heilheid van het menselijk leven: het is alles omvattend. Wanneer er dus vanuit de Bijbel *grondlijnen* naar boven komen, bepaalde principes voor de intermenselijke omgang, waarvan die tussen kinderen en ouders, tussen oud en jong, een onderdeel zijn, dan is het wijs je naar die principes te richten. Zij hebben voorschrijvende betekenis: als je het zo doet, is het goed.

Anders ligt dat met uitkomsten van psychologisch en sociologisch onderzoek (om me daar nu maar even tot te beperken). Deze zijn zeker van waarde: ze kunnen je inzicht verdiepen. Ze kunnen je nuttige handvatten opleveren. Ze kunnen je helpen kritisch naar jezelf en je eigen handelen te kijken. Maar ze zijn ook altijd eenzijdig: ze beperken zich altijd tot een of enkele gezichtspunten. Bovendien gaan ze vaak uit van bepaalde theorieën, op basis waarvan een onderzoek wordt verricht of stellingname plaatsvindt. Ze kunnen dan ook niet het gezag hebben, zoals de Bijbel dat heeft. Je zou het zo kunnen zeggen: de Bijbel geeft ons een norm waaraan we de door de sociale wetenschappen onderzochte werkelijkheid en de op basis daarvan veronderstelde theorieën willen toetsen. Sociale wetenschappen beschouw ik daarom als *hulpwetenschappen*, met instemming de connotatie van Noordegraaf in dit opzicht overnemend, dat hulp (ook) hier is te beschouwen als een *onmisbaar tegenover*¹.

1.1. BIJBELSE PRINCIPES OVER DE ONDERLINGE OMGANG TUSSEN OUDEREN EN JONGEREN

¹ A.Noordegraaf, *Vijf broden*, blz.43. Vergl. G.D.J.Dingemans, *In de leerschool*, blz.19-24 en 48. Zie ook de relativerende opmerking van de godsdienstsocioloog P.A.van der Ploeg in zijn *Het lege testament*, blz.10,11: „Godsdienstsociologen kunnen alleen op een specifieke manier naar godsdienst (of religie) kijken. Zij zien alleen die dimensies (...) die sociologisch (be)grijpbaar zijn.”

Inleiding In deze paragraaf gaan we na wat er vanuit de Bijbel te zeggen is over jongeren en hun relatie tot ouderen, oftewel over de onderlinge omgang tussen oud en jong. Op die manier willen we bepaalde principes ontdekken, die we bij het nadenken over kerkelijk jeugdbeleid als richtlijnen kunnen gebruiken. We kiezen voor de terminologie ‘onderlinge omgang tussen ouderen en jongeren’ omdat jongeren als aparte doelgroep niet vaak in beeld komen in de Bijbel. Kinderen en zonen (nageslacht) worden nog wel onderscheiden, maar jongeren haast nooit. Dat is opvallend. Het zou kunnen betekenen dat er in de Bijbel geen oog, geen plaats is voor deze leeftijdsgroep. Het kan ook positief aangeven, dat jonge mensen er zo bijhoren, dat het niet nodig geacht wordt hen nadrukkelijk als aparte groep aan te spreken of te noemen. Maar het kan ook zijn, en persoonlijk denk ik in deze richting, dat we teveel vanuit onze eigen cultuur en daarop gebaseerde maatstaven terugkijken in de Bijbel. En dan overvragen we gemakkelijk de Schrift. Jongeren vanaf 12, 13 jaar werden namelijk in de bijbelse tijd al min of meer beschouwd als volwassenen. Twaalfjarige jongens en meisjes verlaten de eigenlijke kinderjaren en zetten een stap op weg naar de volwassenheid door *bar-mitswa* te worden (‘zoon van de wet’). De godsdienstige opvoeding in huiselijke kring is dan voltooid, de jongere wordt dan geacht de grondlijnen te beheersen, als basis voor verdere godsdienstige ontwikkeling en groei. Dat betekent dus, dat voor godsdienstige opvoeding de kinderjaren fundamenteel zijn. En vandaar wellicht, dat er in de Bijbel vaker over kinderen dan over jongeren wordt gesproken.

Alhoewel er dus weinig rechtstreeks over jongeren wordt gezegd in de Schrift, zijn er wel bepaalde grondlijnen aan te wijzen. Als het gaat over geloofsoepvoeding en de onderlinge omgang tussen volwassenen en kinderen (jongeren) is er vanuit de Bijbel best een en ander te zeggen. Dat willen we in deze paragraaf doen.

Geschapen mensen Als voltooiing van en kroon op de schepping maakte God de mens. Geschapen naar Gods beeld. We lijken op God wat betreft de taak die we als mensen krijgen: het beheer van de schepping (Gen.1:26, psalm 8:6v). Ieder mens die geboren wordt is opnieuw een unieke schepping van de Almachtige (psalm 139:13v). Bij dat ‘voortgaande scheppingswerk’ wordt de mens zelf ook nadrukkelijk ingeschakeld: hij krijgt de opdracht vruchtbaar en talrijk te zijn (Gen.1:28). Het bezit van kinderen is een gave van God (psalm 127:3-5) en voor de Israëliet van groot belang (Num.27:4). Grootouders mogen zich verheugen in het bezit van kleinkinderen (Spr.17:6).

Er zullen kinderen komen, maar zij mogen geen kinderen blijven. Want al in Gen.2:24 staat dat ‘een mens zijn vader en moeder zal verlaten en zich hechten aan zijn vrouw’^{*)}. Een mens zal zijn eigen mogelijkheden moeten ontplooiën en zijn eigen bestemming verwerkelijken. Ook dat is een scheppingsgave. Je zou kunnen zeggen, dat het vanaf het begin van de schepping de bedoeling is geweest, dat ouders kinderen zouden krijgen en voor hen zorgen, maar met het oog op het loslaten van dat kind later. Ze moeten hen opvoeden tot zelfstandigheid.

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) de door God naar zijn beeld geschapen mens is een unieke persoon;
- b) de mens heeft de taak gekregen kinderen voort te brengen en op te voeden tot zelfstandigheid.

Kinderen van het verbond Het ‘verbond’ is een centraal begrip in de Bijbel, met name in het Oude Testament. Na de zondeval, de menselijke greep naar de goddelijke macht, is er in de omgang met God iets drastisch veranderd. Zoals die was in het Paradijs is die daarna op aarde nooit meer geworden, alhoewel ook Abraham en Mozes ‘vrienden’ van God genoemd worden. Het is Gods genade en liefde voor zondige mensen, dat Hij hen niet aan henzelf overliet, maar hen opzocht, naar hen toekwam en een verbond sloot. Hij ging toch weer een verbinding met de mens aan. En met een geweldige belofte: herstel van de verbroken relatie. Als teken van dat verbond geldt de besnijdenis. Er moest bloed vloeien totdat de Zoon van God, Jezus Christus, door zijn bloed alles heeft volbracht. En wij geloven, dat na het offer van onze Heiland en Verlosser, de christelijke waterdoop in de plaats is gekomen van de Oud-Testamentische bloedbesnijdenis. Als nu (jonge) mensen worden gedoopt, dan is dat ook teken van hun opname in het verbond, dan verbindt de Here zich aan hen, dan geldt de belofte ook voor hen.

Dit betekent dat jongeren en ouderen in het verbond *op dezelfde basis* staan. Ze zijn als gedoopte kinderen *gelijkwaardig* voor God. Jongeren hebben van zichzelf niks boven ouderen en omgekeerd. Je zou zelfs kunnen zeggen: jongeren zijn voor God niet belangrijker dan ouderen, maar ouderen ook niet dan jongeren! Ze staan op voet van gelijkheid voor hun God en Vader in de hemel: ze moeten het allemaal hebben van

^{*)} Gebruik wordt gemaakt van de Bijbel in de Willibrordvertaling (geheel herziene uitgave 1995 van de KBS), ‘s-Hertogenbosch 1996

zijn goedheid en genade. Daardoor wordt het mogelijk op een ontspannen en open manier met elkaar om te gaan als jongeren en ouderen in de gemeente van Christus. Leven uit de genade doet hen elkaar wederzijds respecteren, accepteren en aanspreken als kinderen van God, waarbij de een niet boven de ander staat. Dat de kinderen in het verbond worden opgenomen impliceert ook dat de kinderen horen bij de gemeente, dat ze ook het 'eigendom' zijn van de broeders en zusters.*) Daar wordt niet mee bedoeld, dat anderen dan de eigen ouders zich direct met de kinderen of met de opvoeding moeten gaan bemoeien. Maar wel, dat zij een bepaalde (geestelijke) verantwoordelijkheid en taak hebben ten opzichte van de kinderen in de gemeente. Daarom kan er onderling gesprek zijn over en hulp bij de opvoeding. Daarom kan er in een kerkelijke gemeente ook beleid ontwikkeld worden om nadrukkelijk tot uiting te brengen, dat kinderen (jongeren) erbij horen en dat je dat ook (aan hen) wilt laten merken.

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) binnen het verbond zijn ouders en kinderen gelijkwaardig. De onderlinge omgang kan daardoor open en ontspannen zijn en gebaseerd op wederzijds respect, acceptatie en aanspraak als kinderen van God;
- b) de verantwoordelijkheid voor de kinderen strekt zich ook uit naar de gemeente. Daardoor is er ruimte voor onderlinge stimulans en hulp en is tegelijk het maken van beleid mogelijk om te laten merken dat kinderen er helemaal bij horen.

Kinderen van de Here Vaders en moeders krijgen hun kinderen van de Here (wanneer Hij hen in zijn goedheid kinderen wil geven). Gekregen om voor te zorgen. Ze mogen hun kinderen liefhebben en verzorgen, hen liefde geven en voorleven in de dienst aan de Here. Maar het blijven kinderen van de Here, ze zijn zijn erfdeel (psalm 127:3). In de Bijbel wordt dat symbolisch zichtbaar gemaakt met het 'loskopen' van de eerstgeborene (Ex.13:1,2,13-16). En zelfs voor de Here Jezus werd dit offer gebracht, (Luc.2:23,24). Dat betekent dat kinderen een *kostbaar bezit* zijn waarmee 'voorzichtig' moet worden omgegaan. We kunnen onze kinderen wel beschouwen als 'van ons', maar uiteindelijk zijn ze het eigendom van God. Dat benadrukt onze verantwoordelijkheid, wat daarin tot uiting komt, dat we maar niet met onze kinderen mogen doen wat we willen. Niet wij mensen bepalen de (opvoedings-)norm, maar Degene van wie we ze hebben gekregen. We mogen hen niet onze maatstaven opleggen of aan hun lot overlaten, maar zullen hen moeten opvoeden en voorleven in 'de vreze des Heren'. Zo beschouwd zijn volwassenen middelen in de hand van God om het geloof door te geven. Daarom mogen zij bidden om de wijsheid en kracht van de Heilige Geest om dat zo goed mogelijk te doen en mogen zij in de Bijbel zoeken naar de weg die God wijst naar zijn koninkrijk.

Voor ons onderwerp betekent dat:

- a) dat volwassenen (hun) kinderen in een bepaalde richting (nl. naar hun Heer) willen leiden;
- b) dat volwassenen open dienen te staan voor 'correctie', voor bezinning op waarmee ze bezig zijn, voor een blijvend nadenken over hoe ze met hun kinderen (dienen) om (te) gaan, kortom: voor verantwoording;
- c) dat wanneer volwassenen fouten maken in de opvoeding, ze dat open en eerlijk aan God (en hun kinderen) zullen moeten toegeven.

Doorgeven van het geloof We zeiden daarnet, dat de Here volwassenen gebruikt in zijn dienst om kinderen het geloof door te geven. Zij vormen de schakel tussen de generaties om de boodschap verder te vertellen (vergl. Richt.2:10-12) De Bijbel gebruikt daarvoor duidelijke taal. „De geboden die ik u vandaag voorschrijf, moet u in uw hart prenten. Spreek er met uw kinderen telkens opnieuw over, wanneer u thuis bent en onderweg, als u slapen gaat en opstaat.” (Deut.6:6,7) Er worden concrete *aanknopingspunten* geboden om het gesprek over het geloof te prikkelen en op gang te helpen: spreuken op deurposten en poorten (Deut.6:9), viering van het Pascha (Ex.12:26v, 13:8) en een stapel opgerichte stenen (Joz.4). Naar aanleiding daarvan mogen de verhalen worden verteld van de grote daden die God heeft gedaan voor zijn volk. En dan niet afstandelijk, maar betrokken: „De Heer *jullie* God heeft de Jordaan *voor jullie* drooggelegd tot *jullie* de andere oever bereikt hadden...” (Joz.4:23). En ook niet bang voor kritische vragen: „Wat betekenen toch *die* verordeningen, bepalingen en voorschriften die de Heer onze God *u* gegeven heeft?” (Deut.6:20) Dan komt het aan op vertellen wat de Here zelf voor jou als ouder betekent en op eigen standpuntbepaling (zie het vervolg van Deut.6, vrgl. Jes.38:19 en Deut.4:9). Volwassenen dienen *identificatiefiguren* te zijn, voorbeelden voor (hun) kinderen (Hebr.12:1). Ze mogen hun kinderen laten

*) Daarom gebruik ik in het vervolg van de scriptie de typering 'volwassene' om ouders en oudere gemeenteleden mee aan te geven als zijnde beide verantwoordelijk voor het opgroeien en opvoeden van de kinderen van de gemeente.

voelen dat ze zich veilig mogen weten bij Hem bij wie zij als ouders zich ook veilig weten. Zo mogen ze boven zichzelf uitwijzen naar Christus.

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) volwassenen mogen de grote daden van God door vertellen aan hun kinderen. Door concrete aanknopingspunten kunnen zij hun kinderen prikkelen tot het stellen van vragen. Deze zullen dan geloofsbetrokken moeten worden beantwoord en daarbij hoeven kritische vragen niet uit de weg te worden gegaan;
- b) volwassenen zullen zelf existentieel moeten geloven om goed voor te kunnen leven en adequate antwoorden te kunnen geven en om zo bruikbare identificatiefiguren te kunnen zijn die boven zichzelf uitwijzen naar Christus.

Geloven is drie keer 'h' Het doel van het doorvertellen wordt kort en krachtig vermeld in psalm 78:7: „Zo stellen zij hun vertrouwen in God, vergeten nooit meer wat God heeft gedaan en houden zich aan zijn geboden.”. In deze tekst komen heel mooi de drie dimensies uit van geloven. Geloven heeft te maken met hart (vertrouwen, gevoel) en hoofd (niet vergeten, weten) en handen (houden aan, handelen). Het doel van de godsdienstige opvoeding ligt op al deze drie ‘terreinen’, en mag niet alleen gericht zijn op bijvoorbeeld kennis (hoofd). De opvoeding is gericht op de hele mens.

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) de godsdienstige opvoeding is gericht op de drie dimensies van het geloof: op het hart, op het hoofd en op de handen. Deze drie vormen een evenwicht en zijn alle drie van groot belang.

Om wijs te worden De ‘vreze des Heren’ is het begin van wijsheid. Het verwerven van dergelijke wijsheid is een leerproces. Dat vraagt aan de ene kant om een goede onderlinge omgang, om een open communicatie in het gezin (Spr.15:31-33) en aan de andere kant om structuur, om richting (Spr.13:24). Die laatste tekst komt in onze tijd nogal hard over („Wie de roede spaart, is zijn zoon slecht gezind; als hij hem liefheeft, berispt hij hem vroegtijdig.”). Maar let dan wel op de vanzelfsprekendheid die uit deze tekst spreekt: het gaat over een vader die zijn kind *liefheeft*. Hij houdt van zijn kind. Houden van impliceert aandacht en betrokkenheid. En juist dan weet je dat correctie nodig kan zijn vanwege de zonde. Jongeren worden ook aangespoord om te luisteren naar hun ouders. Dat gebeurt in het vijfde gebod (‘eer uw vader en uw moeder’), maar ook heel duidelijk in het bijbelboek Spreuken. De wijze koning Salomo wil zijn zoon ook tot wijsheid brengen. „Luister, zonen, naar de vermaning van een vader; wees aandachtig, om inzicht te verwerven, want ik geef jullie een waardevol weten: leg mijn lering niet naast je neer. Want toen ik nog een kind van mijn vader was, de enige zoon van mijn moeder, onderrichtte hij mij en hij sprak tot mij: ‘Laat je hart mijn woorden opnemen en onderhoud mijn voorschriften: dan zul je leven. Doe wijsheid op, doe inzicht op, vergeet de woorden van mijn mond niet en wijk er niet van af.’” (Spr.4:1-5) Tegelijk weet hij dat de beste opvoeding nooit een garantie is voor geloof of gehoorzaamheid: „Een wijze zoon laat zich door zijn vader onderrichten, maar een spotter luistert niet naar berispingen.” (Spr.13:1)

In de brief aan de Efeziërs spreekt de apostel Paulus de kinderen rechtstreeks aan (blijkbaar waren ze bij de voorlezing (in de samenkomst) aanwezig). Hij herinnert dan aan het vijfde gebod: „...gehoorzaam je ouders in de Heer, zo hoort het. Eer uw vader en uw moeder, zo luidt het eerste gebod waaraan een belofte is verbonden, opdat het u goed mag gaan en u lang mag leven op aarde.” (Ef.6:1-3) Direct daarop geeft Paulus opvoedkundige adviezen: „En u, vaders, verbitter uw kinderen niet, maar voed ze op met christelijke tucht en vermaning.” (:4) Kinderen moeten hun ouders dus *in de Here* gehoorzaam zijn en ouders moeten *christelijk* opvoeden (‘niet irriteren, maar inspireren’). Daarmee komt het zowel voor kinderen als volwassenen in een bepaald *kader* te staan. En dat kader is nog breder: het bouwt voort op het „laat u bezielen door de Geest” (5:18) en op het „Schik u naar elkaar, uit ontzag voor Christus.” (5:21) Opvallend is dat wanneer ouders hun kinderen bij de Here Jezus brengen, Hij die kinderen niet gaat toespreken, maar de handen oplegt en zegent (Mat.19:15, Marc.10:16). Hij laat hen dichtbij Zich komen, wekt vertrouwen en geeft geborgenheid. Ook hieruit straalt weer de liefde die volwassenen voor (hun) kinderen mogen (moeten) hebben. Het is de basis voor en doel van vermaan (1 Tim.1:5 en 5:1).

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) het verwerven van wijsheid kan enerzijds door een goede en open omgang tussen volwassenen en (hun) kinderen bereikt worden en anderzijds door het bieden van een goede structuur. Daarbij dient het doel van de (godsdienstige) opvoeding nadrukkelijk voor ogen te worden gehouden;
- b) volwassenen moeten (hun) kinderen liefhebben, vertrouwen opwekken en geborgenheid uitstralen, een veilige omgeving creëren. Dat is de beste basis voor een opvoedkundige relatie;
- c) kinderen (jongeren) worden aangespoord om hun ouders (volwassenen) te gehoorzamen.

Geen verheerlijking van het kind De Bijbel maakt duidelijk dat sinds de zondeval de menselijke slechtheid al vanaf het prille begin in de mensen zit: hij wordt 'in zonden ontvangen en geboren'. (Gen.8:21, Job14:4, psalm 51:7) De zonde werkt op een verwoestende manier door, zelfs in het liefste baby'tje. Dat weerhoudt ons ervan het kind te verheerlijken. Daar is echt geen aanleiding voor. Ook in dat opzicht staan jong en oud gelijk voor God. Tegelijk laat de Here Jezus in zijn optreden op aarde wel zien, dat *kinderen een voorbeeld* kunnen zijn voor het vertrouwen op God, voor het ongecompliceerd geloven. Waar volwassenen het vaak te druk hebben met aan zichzelf denken of allerlei dingen willen regelen, laten kinderen zien wat echt belangrijk is en waar het echt op aankomt (Mat.18:1v, Luc.18:17).

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) ook de kinderen zijn zondig; er is daarom geen reden hen te verheerlijken of te idealiseren;
- b) wel kunnen kinderen een voorbeeld zijn voor volwassenen als het gaat om vertrouwen op God en ongecompliceerd geloven.

Jongeren zijn van waarde Op de pinksterdag is de Heilige Geest uitgestort op 'alle vlees'. „...uw zonen en dochters zullen profeteren, de jongeren onder u zullen visioenen zien en de ouderen zullen dromen dromen...” (Hand.2:17) De Geest waait waarheen Hij wil en is ook neergekomen op jonge mensen. Dat betekent dat (ook) jongeren gaven hebben gekregen en iets te zeggen hebben. Als je dat negeert, als je jongeren binnen de gemeente niet ziet staan, dan doe je daarmee niet alleen jongeren en jezelf tekort, maar ook God. Er wordt vaak vanuit gegaan dat jonge mensen staan voorgesorteerd om een plek te *krijgen* in de kerkelijke gemeente. Maar in feite is dat dus helemaal niet zo! *Ze hebben* er al een plaats (verbond) en die is *op zichzelf* al waardevol. Jongeren zijn van waarde, niet omdat ze (hopelijk) straks hun geloof belijden en hun taak in de gemeente op zich gaan nemen (voor de toekomst), maar omdat ze nú jong zijn en gaven hebben gekregen.

„Ik schrijf u, jonge mannen, dat u de boze overwonnen hebt (... en) dat u sterk bent. Gods woord woont in u en u hebt de boze overwonnen.” (1 Joh.2:13,14²) Jongeren bieden de gemeente grote mogelijkheden: ze zijn sterk, vitaal, eerlijk, hebben idealen, ze toetsen en beproeven allerlei dingen en hebben vaak een scherpe blik voor onrecht of schijnheiligheid. In dat opzicht vullen ze de ouderen mooi aan, en omgekeerd vullen ouderen de jongeren aan. Dat is echt het lichaam van Christus: iedereen heeft elkaar nodig! (1 Cor.12) Er is oog voor iedereen en elke gave, en iedere gave wordt op waarde geschat en gebruikt. En niemand mag een jongere minder achten omdat hij jong is (1 Tim.4:12).

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) jongeren zijn *als jongeren* waardevol voor de gemeente. Dat zal ook zichtbaar moeten zijn en worden;
- b) de gemeente moet hun gaven ontdekken, waarderen, stimuleren en inzetten.

Liefdevolle navolgers In de christelijke gemeente zijn jong en oud aan elkaar gegeven. Het eigene van die gemeente is dat ze er is met-elkaar en voor-elkaar. Zo vormt ze het lichaam van Christus, waarin het ene deel noodzakelijk is voor het goed functioneren van een ander deel. In de christelijke gemeente heb je elkaar nodig en kan niemand gemist worden. Dat betekent een eenheid in verscheidenheid: niet iedereen is (of denkt, of doet) het zelfde. En juist dan vul je elkaar mooi aan. Als je maar samen Christus als het Hoofd erkent. Binnen de context van dat lichaam wordt opgeroepen elkaar lief te hebben, zoals Christus ons lief heeft. Ja, het is zelfs het kenmerk van het discipelschap (Joh.13:34,35).

Liefde. Dat is waar het uiteindelijk om gaat. En dat moet ook uitwerken in hoe jongeren en ouderen met elkaar omgaan. Betrokken op elkaar. Verantwoordelijk voor elkaar. Samen dienen, vieren, geloven en belijden.

Liefde. Dat komt tot uiting in het elkaar eren, elkaar opbouwen, vertroosten en bemoedigen. In het de ander uitnemender achten dan jezelf. In voor elkaar bidden en het elkaar de zonden belijden. Kortom: in echt gemeenschap zijn. Christenen dienen daadwerkelijk navolgers van Christus te zijn. En dat dat in de praktijk nogal eens tegenvalt zal duidelijk zijn: ook kerkmensen zijn zondige mensen die het moeten hebben van genade en vergeving. En juist dat kan hen nederig houden.

² Wanneer Johannes hier spreekt over 'sterk' zijn, dan wordt niet zozeer fysiek sterk bedoeld als wel 'sterk in Christus', die de boze heeft overwonnen. Johannes „steekt hier de jongeren, zinspelend op hun strijdvaardigheid, een hart onder de riem met de verzekering dat de wezenlijke overwinning is behaald.” (M.de Jonge in *De Brieven van Johannes*, serie Prediking Nieuwe Testament, Nijkerk 1988)

'Navolging' duidt op een nauwe, intense omgang met God. En dat moet je leren. Het is echter nooit een stadium dat bereikt kan worden. Navolger van Christus zijn moet je een leven lang leren. Ook de leraar blijft dus leerling! Hij kan over zijn eigen omgang met de Here vertellen, zeggen hoe hij het beleeft, hoe hij zich er in oefent. Hij zal de ander er in willen inwijden. Maar altijd in bescheidenheid: ook hij weet het niet volmaakt.

Voor ons onderwerp is van belang:

- a) In de gemeente van Christus ben je er met elkaar voor elkaar. Je bent er gericht op God en op de ander. En niemand kan in die gemeente gemist worden;
- b) Liefde is het kernwoord van het christelijk samenleven en komt o.a. tot uiting in de manier waarop je met elkaar omgaat. In het samen dienen, vieren, geloven en belijden;
- c) Navolger van Christus zijn is een levenslang proces; inwijding in die navolging zal dan ook altijd bescheiden zijn.

Excurs: Het moderne levensgevoel van de Prediker

De Prediker, zoon van David en koning van Jeruzalem, had zich voorgenomen alles onder de hemel te onderzoeken om wijs te worden. Door Gods zegen lukt hem dat. Hij wordt zelfs wijzer dan een van zijn voorgangers. Maar toch (of misschien wel juist daarom) komt hij tot de conclusie dat het een trieste bezigheid is: „Ik bekeek al het gedoe onder de zon. En het bleek allemaal ijdel en grijpen naar wind.” (1:14) En: „Veel wijsheid brengt veel verdriet; en hoe groter de kennis, hoe groter de smart.” (1:18)

Deze Prediker geeft veel levenswijsheid door. Hij analyseert allerlei gebeurtenissen (genieten, tijdbesteding, rijk worden) en komt iedere keer tot dezelfde conclusie: het is allemaal ijdelheid. Een opmerkelijk refrein tussen alle beschouwende en analytische opmerkingen door, is dat genieten, dat eten en drinken nog het beste is wat een mens kan doen:

„Het beste voor de mens is nog: eten en drinken en genieten van wat hij met veel zwoegen bereikt heeft. Want ook dat, zo begreep ik, komt uit de hand van God.” (2:24) „Daarom lijkt het mij voor de mens nog het beste vrolijk te zijn en het er goed van te nemen. Als hij kan eten en drinken en genieten van wat hij met al zijn zwoegen bereikt heeft, is dat immers een gave van God.” (3:12,13) „Zo besepte ik, dat het voor de mens nog het beste is om te genieten van zijn werk. Dat is het enige dat hij heeft. Niemand kan hem immers laten genieten van wat na hem komt!” (3:22) „Maar iets goeds heb ik toch ontdekt: Wat plezier geeft, is eten en drinken en van het goede genieten, bij het harde werken en het tobben onder de zon, in de korte tijd die God je geeft. Dat is het enige dat je hebt. Inderdaad, als God je welzijn en rijkdom schenkt en je de kans geeft ervan te profiteren, als je je deel krijgt en gelukkig bent bij al je werk, dan is dat een gave van God. Je denkt dan niet voortdurend aan je kortstondige bestaan: God geeft je zoveel dat je er helemaal in opgaat.” (5:17-19) „Daarom prees ik de vreugde, want het beste voor de mens onder de zon is nog: eten en drinken en blij zijn. Dat is het enige dat hij heeft bij al zijn harde werken, tijdens zijn kortstondige bestaan dat God hem geeft onder de zon.” (8:15) „Eet daarom je brood met plezier en drink je wijn met een opgewekt hart. Dat heeft bij voorbaat Gods zegen. Ga altijd feestelijk gekleed en zorg steeds voor parfum op je hoofd. Geniet van het leven met de vrouw van je hart; van heel het ijdele en kortstondige bestaan dat God je geeft onder de zon. Dat is het enige dat je krijgt in dit leven voor al je harde werken en tobben onder de zon. Grijp met beide handen de kansen die je nu krijgt, want in de onderwereld waarnaar je op weg bent is het afgelopen met denken en doen, met kennis en wijsheid.” (9:7-10)

Op het eerste gezicht lijkt het erop alsof Prediker een hedonist, een levensgenieter bij uitstek is, die het er graag van neemt en de bloemetjes buiten zet. Een modern mens, die ook niet verder lijkt te kijken dan eten en drinken en vrolijk zijn.

Maar er is toch meer aan de hand: Prediker zet het genieten van het goede niet op zichzelf. In de eerste plaats wijst hij er steeds op dat het God is die het goede geeft. Van de gaven van God mag je genieten. In de tweede plaats ziet hij genieten van eten en drinken steeds als gevolg van zwoegen en hard werken. Je mag ook genieten van wat je bereikt hebt. En in de derde plaats zet hij het genieten nu af tegen het sterven straks: genieten ligt onder de klem van de dood, van je korte bestaan hier op aarde.

Deze gezichtspunten zijn eigenlijk heel mooi en peilen ook veel dieper dan oppervlakkige lezing misschien suggereert. Prediker laat zien dat hard werken tijdens een kort leven geen doel op zich is maar tegelijk ook weer niet waardeloos. Wat je er door bereikt mag je zien als gave van God en daarom mag je er ook van genieten.

Waarom deze *excurs* in een scriptie over jongeren? Omdat jongeren vaak echte levensgenieters zijn. Uit onderzoeken (zie verderop) komt dat ook naar voren: jongeren zoeken het in het leven 'hier en nu', zijn consumptistisch ingesteld en hebben veel geld ter beschikking om hun behoeften te bevredigen. Soms wordt de jeugd wel getypeerd als 'hedonistisch'. En volwassenen vinden het moeilijk daarmee goed om te gaan en vinden het vaak maar niks dat jongeren zo van het leven genieten. Zelf zijn ze opgevoed in een zuinige tijd

met hard werken en droog brood. En is het voor de Here wel te verantwoorden, zo'n levensstijl?, vragen zij zich af.

Er is nog een reden waarom ik in deze scriptie aandacht besteed aan Prediker. Namelijk, omdat Prediker aan het eind van zijn boek de jongeren expliciet aanspreekt: „Jongeman, geniet van je jeugd en neem het ervan zo lang je nog jong bent. Doe wat je hart je ingeeft en naar je eigen visie. Maar³ besef dat God je over alles rekenschap vraagt. Zet alle zorgen van je af en houd alle kwalen van je lijf, want jeugd en ochtendlicht zijn zo voorbij. Eer je Schepper zo lang je nog jong bent, voordat de kwade dagen komen en de jaren dat je zegt: ‘Het bevalt me niet meer.’” (11:9-12:1) Hierin herken je het refrein van boven, alleen is het nu toegespitst op de jongeren. En het lijkt ook goed aan te sluiten op het levensdevies van de tegenwoordige jongeren. Geniet van je jeugd! Doe wat je hart je ingeeft! Zet de zorgen van je af! Het zal jongeren als muziek in de oren klinken. En het staat *nota bene* in de Bijbel!

Maar ook hier is het goed weer dieper te peilen. Want Prediker zet zijn opmerkingen ook hier weer in een kader. De notie van de gave van God en het werken en zwoegen ontbreekt. Dat zou er op kunnen duiden, dat jongeren nog niet in staat zijn te genieten van wat ze *met eigen handen* hebben voortgebracht en wat ze dan mogen beschouwen als gave van God. Ze staan anders in het leven dan de volwassenen, die er voor moeten zorgen dat er brood op de plank komt, die een gezin moeten onderhouden. Blijkbaar ziet Prediker de jongerentijd toch wel als een aparte tijd (‘jeugd en ochtendlicht zijn zo voorbij’), waarin je anders kunt en mag leven dan wanneer je ouder bent (‘neem het ervan zolang je nog jong bent’, ‘zet de zorgen van je af en houd de kwalen van je lijf’). Tegelijk ligt hier wel weer de klem van de aftakeling van het leven: ‘voordat de kwade dagen komen’. En Prediker geeft ook geen vrijbrief voor losbandig gedrag. Jongeren mogen genieten. Dat staat nadrukkelijk voorop en is ook heel belangrijk. Maar zij moeten dat niet doen zonder God: ze blijven wel verantwoordelijk voor hun doen en laten. „Besef wel dat God je over alles rekenschap vraagt.” Dat is niet: met de ene hand nemen wat je met de andere hand gaf. En het is ook geen domper op het genieten. Het legt alleen de vinger bij de feiten: ook jongeren zijn verantwoordelijke mensen die wel mogen genieten maar niet zonder God.

Genieten is een hele kunst. Kunnen we het eigenlijk nog wel? En dan vooral het genieten zoals Prediker dat bedoeld: een genieten waarbij God als de Gever van het goede, nadrukkelijk in beeld is? Of hebben kerkmensen er zelf voor gezorgd dat er -in onze beleving- een grote kloof gaapt tussen genieten en God? Dan mag Prediker ons op weg helpen en het juiste zicht bieden op het (de) gave van genieten! Misschien kunnen jongeren ook in dat opzicht volwassenen tot voorbeeld zijn.

Heel mooi vind ik in dit opzicht de handelwijze van vader Job. Hij laat zijn kinderen rustig feestvieren. Maar als het feesten is afgelopen, roept hij ze bij zich en heiligt ze. Ook staat hij vroeg op en brengt een offer, want - denkt hij - „misschien hebben mijn zonen gezondigd en hebben zij God in hun hart vervloekt.” En er staat bij: dit was zijn vaste gewoonte! (Job 1:5) Job geeft z'n kinderen de ruimte om te feesten, maar bidt wel voor ze. Laten volwassenen dat nu vooral ook doen.

Voor ons onderwerp lijkt me van belang:

a) Het is een goed bijbels gegeven dat mensen mogen genieten van wat de Here geeft. Hij wil echter wel dat we Hem ook nadrukkelijk bij ons genieten betrekken.

Aan het eind van deze paragraaf zetten we nog even de **conclusies** op een rijtje.

1. Er wordt in de Bijbel niet vaak expliciet gesproken over jongeren. Het gaat vaker over kinderen;
2. De door God naar zijn beeld geschapen mens in een unieke persoon;
3. De mens heeft de taak gekregen kinderen voort te brengen en op te voeden tot zelfstandigheid;
4. Binnen het verbond zijn volwassenen en kinderen gelijkwaardig. De onderlinge omgang kan daardoor open en ontspannen zijn en gebaseerd op wederzijds respect, acceptatie en aanspraak als kinderen van God;
5. De verantwoordelijkheid voor de kinderen strekt zich ook uit naar de gemeente. Daardoor is er ruimte voor onderlinge stimulans en hulp en is tegelijk het maken van beleid mogelijk om kinderen te laten merken dat ze er bij horen;
6. Gelovige volwassenen willen (hun) kinderen in een bepaalde richting (nl. naar hun Heer) leiden;
7. Volwassenen dienen open te staan voor ‘correctie’, voor bezinning op waarmee ze bezig zijn, voor een blijvend nadenken over hoe ze met hun kinderen (dienen) om (te) gaan, kortom: voor verantwoording;
8. Wanneer volwassenen fouten maken in de opvoeding, dienen ze dat open en eerlijk aan God (en hun kinderen) toe te geven;
9. Volwassenen mogen de grote daden van God door vertellen aan (hun) kinderen. Door concrete aanknopingspunten kunnen zij de kinderen prikkelen tot het stellen van vragen. Deze zullen dan

³ In *Met Andere Woorden* van het Nederlands Bijbelgenootschap (jrg.16 (1997) no.4) stelt J.Boersma voor het griekse *ki* niet met ‘maar’ te vertalen, maar met ‘want’. Daarmee wordt de zegswijze nog sterker: ‘Geniet van je jeugd want dat is Gods bedoeling en daar wordt ook op dag van het oordeel naar gekeken’.

geloofsbetrokken moeten worden beantwoord en daarbij hoeven kritische vragen niet uit de weg te worden gegaan;

10. Volwassenen zullen zelf existentieel moeten geloven om goed voor te kunnen leven en adequate antwoorden te kunnen geven en om zo bruikbare identificatiefiguren te kunnen zijn die boven zichzelf uitwijzen naar Christus;
11. De godsdienstige opvoeding is gericht op de drie dimensies van het geloof: op het hart, op het hoofd en op de handen. Deze drie vormen een evenwicht en zijn alle drie van groot belang.
12. Het verwerven van wijsheid kan enerzijds door een goede en open omgang tussen ouders en hun kinderen bereikt worden en anderzijds door het bieden van een goede structuur. Daarbij dient het doel van de (godsdienstige) opvoeding nadrukkelijk voor ogen te worden gehouden;
13. Volwassenen moeten (hun) kinderen liefhebben, vertrouwen opwekken en geborgenheid uitstralen, een veilige omgeving creëren. Dat is de beste basis voor een opvoedkundige relatie;
14. Kinderen worden aangespoord om hun ouders (en andere volwassenen) te gehoorzamen;
15. Ook de kinderen zijn zondig; er is daarom geen reden hen te verheerlijken of te idealiseren;
16. Wel kunnen kinderen een voorbeeld zijn voor volwassenen als het gaat om vertrouwen op God en ongecompliceerd geloven;
17. Jongeren zijn *als jongeren* waardevol voor de gemeente. Dat zal ook zichtbaar moeten zijn en worden;
18. De gemeente moet hun gaven ontdekken, waarderen, stimuleren en inzetten;
19. In de gemeente van Christus ben je er met elkaar voor elkaar. Je bent er gericht op God en op de ander. En niemand kan in die gemeente gemist worden;
20. Liefde is het kernwoord van het christelijk samenleven en komt o.a. tot uiting in de manier waarop je met elkaar omgaat. In het samen dienen, vieren, geloven en belijden;
21. Navolger van Christus zijn is een levenslang proces; inwijding in die navolging zal dan ook altijd bescheiden zijn.
22. Het is een goed bijbels gegeven dat mensen mogen genieten van wat de Here geeft. Hij wil echter wel dat we Hem ook nadrukkelijk bij ons genieten betrekken.

1.2. JONGEREN IN ONTWIKKELING EN IN (GELOOFS-)OPVOEDING

Inleiding In deze paragraaf besteden we aandacht aan wat er vanuit de ontwikkelingspsychologie en de godsdienstpedagogiek te zeggen is over het eigene van jongeren. We nemen deze beide invalshoeken in een paragraaf samen, omdat ze duidelijk raakvlakken hebben: er wordt van de ‘agogische’ kant tegen jongeren aangekeken. De een geeft aan hoe jongeren zich ontwikkelen, de ander hoe je daar het beste mee kunt omgaan wanneer het gaat over het opvoeden in geloof.

1.2.1. Jongeren in ontwikkeling

Gezin als basis Ouders kunnen hun kinderen het geloof niet geven. Dat betekent niet, dat ouders geen invloed hebben op het gaan geloven van hun kinderen. De Heilige Geest gebruikt verschillende middelen om mensen tot geloof te brengen. En één van de belangrijkste daarvan is ongetwijfeld het geboren doen worden van kinderen in gelovige gezinnen. Ouders krijgen daarmee een nauwelijks te overschatten verantwoordelijkheid op de schouders gelegd, zoals die in de kerk bij de doop ook wordt benadrukt. *Beloof u, dat u dit kind, waarvan u de vader en de moeder bent, bij het opgroeien in deze leer naar vermogen zult onderwijzen en laten onderwijzen?*

Dat de rol van ouders in dit opzicht van wezenlijk belang is, wordt bevestigd uit onderzoek.

Uit een onderzoek van H.A. Alma bleek, dat de thuissituatie grote invloed uitoefende in de leefwereld van de onderzochte jongeren. Betrokkenheid bij de kerk en de doorwerking daarvan in het dagelijks leven, hangen nauw samen met wat ouders op dit punt modelleren⁴.

En onderzoekster T.G.I.M. Andree kwam tot de volgende conclusie: Naarmate ouders aan godsdienstigheid en daaruit voortvloeiende levenswaarden voor zichzelf meer betekenis hechten en zij dit in hun dagelijks leven laten zien, is de kans dat hun kinderen godsdienstig zullen worden groter⁵.

⁴ H.A. Alma, *Geloven in de leefwereld*, blz.161

⁵ T.G.I.M. Andree, *Gelovig wordt je niet vanzelf. Godsdienstige opvoeding van R.K. jongeren tussen 12 en 20 jaar*, Nijmegen 1983, aangehaald en geciteerd via: L.van Driel en I.A.Kole, *Bij-tijds*, blz.16v

Hoe je met je kind omgaat, hoe je het tegemoet treedt, hoe je het voorleeft is van invloed op de geloofsontwikkeling. Daarover zijn ook theorieën ontwikkeld, die kunnen helpen bij het bepalen van een goede houding. Want die houding verandert met het ouder worden van je kind. Het zal duidelijk zijn dat je met iemand van 2 jaar anders omgaat dan met iemand van 12 jaar.

Interessant zijn de theorieën van Erikson en Fowler. Beide onderscheiden meerdere stadia in de ontwikkeling van de mens van baby tot volwassene. Kernbegrip bij Erikson is de ontwikkeling van een eigen *identiteit*, die mede bepaald wordt door interactie tussen individu en sociale omgeving. Volgens hem verloopt de menselijke ontwikkeling volgens een genetisch vastgesteld grondplan. Daarbinnen ontwikkelt de persoonlijkheidsstructuur zich in een vaste opeenvolging van fasen. Omgevingsinvloeden zijn daarbij op bepaalde momenten doorslaggevend. Spanning en crisis zijn belangrijke voorwaarden om in een volgende fase terecht te komen. En bepalende gebeurtenissen in een eerdere fase kunnen doorwerken in een latere⁶. Fowler richt zich heel specifiek op *fasen in het geloven*. Hij onderscheidt er zeven: van ongedifferentieerd geloven (0-2), intuïtief-projecterend geloven (2-7) en mythisch-letterlijk geloven (7-12) naar synthetiserend-conventioneel geloven (12-20), individueel-reflecterend geloven (20-40) en verbindend geloven (40+) om uiteindelijk uit te komen bij veralgemenend geloven, een stadia dat maar weinig mensen mogen bereiken. Er zijn twee hoofddimensies te onderscheiden, nl. een relationele (ontwikkeling van verbondenheidsgevoelens) en een cognitieve (manier waarop het transcendente wordt opgevat en verwoord). Verder is heel belangrijk in hoeverre je je kunt inleven in een ander en ook in welke groepen iemand participeert en waaraan hij modellen ontleent. Een overzicht van de fasen en hun betekenis is als *bijlage 1* bijgevoegd⁷.

Volgens Erikson leggen de ouders de basis voor de identiteitsontwikkeling door een goede affectieve relatie, d.w.z. dat zij hun kinderen met liefde en gevoel tegemoet treden en behandelen. Identiteit is het specifiek eigene van een persoon, zowel met betrekking tot denken als handelen. Vooral de moeder speelt in de eerste levensjaren een heel belangrijke rol, omdat zij als geen ander affectief is en affectief met haar kind kan omgaan.

Belangrijk is dat ouders identificatiefiguren zijn voor hun kinderen. Daarmee wordt bedoeld dat kinderen zichzelf kunnen herkennen in hun ouders en een voorbeeld aan hen hebben en kunnen nemen. Tegelijk zullen ouders zichzelf in hun kinderen herkennen en op die manier de identiteit van hun kind bevestigen. Basaal is daarbij dat ouders het eigene van de identiteit van hun kind onderkennen en respecteren, dat ze waardering tonen voor de eigen ontwikkeling en identiteit van het kind en accepteren dat hun kinderen ook anders zijn dan zij zelf.

Jongsma-Tieleman komt op basis hiervan tot de conclusie „dat, wil er kans zijn op een geslaagde geloofsoverdracht, de ouders zelf godsdienstig moeten zijn op een manier die jongeren tot navolgen uitnodigt. En het betekent dat ook de manier, waarop ouders met jongeren omgaan, de opvoedingsstijl, van belang is. In die opvoedingsstijl moeten jongeren respect voor en bevestiging van hun eigen identiteit kunnen ervaren.”⁸

Verderop in haar onderzoek komt Jongsma-Tieleman tot de conclusie dat het vooral gaat om de godsdienstige betrokkenheid van de ouders, maar dat daarnaast ook de opvoedingsstijl een rol kan spelen. Een democratische opvoedingsstijl in de godsdienstige opvoeding vertoont een positief verband met de intrinsieke religiositeit van de jongeren. Dit effect is het grootst bij die jongeren die bij hun ouders een doorleefde godsdienstige betrokkenheid zien.⁹

M.E.Hoekzema onderscheidt globaal twee opvoedingsstijlen, open en gesloten, op een lijn tussen de extremen *laissez faire* en autoritair. De open stijl kenmerkt zich door het vrij-laten en keuzemogelijkheden bieden (overlegstructuur). De gesloten door meer opleggen, minder keuzemogelijkheden bieden en meer eenrichtingsverkeer. De beide stijlen hebben ongeveer elkaars voor- en nadelen. Zo biedt de open stijl meer kans op zelfstandigheid en een eigen zelfstandig verantwoordelijkheidsgevoel, meer ruimte voor ontplooiing naar eigen aard, creativiteit en eigen denkvermogen. Maar heeft het tegelijk als nadelen dat het problemen geeft in gesloten (werk-)situaties, moeilijkheden kan opleveren bij het aanvaarden van niet zelf-gekozen taken, dat het negatief kan werken op de karaktervorming, bijv. op het punt van de frustratietolerantie en dat het bij bepaalde type kinderen onzekerheid en onduidelijkheid kan opleveren. De gesloten stijl geeft daarentegen juist duidelijkheid en zekerheid, het kind leert gezag te aanvaarden en te luisteren en doelen kunnen gemakkelijker worden bereikt. Maar tegelijk kan het vorming van zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid remmen en geeft het minder ruimte voor ontplooiing van de eigen aard. Hoekzema

⁶ Gebruik is gemaakt van de aantekeningen van de colleges ontwikkelingspsychologie van M.E.Hoekzema, van het boek van J.de Wit ea, *Psychologie*, en van P.E.Jongsma-Tieleman, *Geloven*, blz.25-45

⁷ Gegevens zijn ontleend aan: L.van Driel/I.A.Kole, *Bij-tijds*, blz.23-32 en aan H.A.Alma, *Geloven in de leefwereld*, blz.36-40

⁸ P.E.Jongsma-Tieleman, *Geloven*, blz.45

⁹ P.E.Jongsma-Tieleman, *Geloven*, blz.90,196

benadrukt dat niet gekozen moet worden voor één stijl, maar het te benaderen vanuit het kind zelf, dat behoefte heeft aan warmte, acceptatie, liefde en aandacht, aan structuur en helderheid en aan ruimte en vrijheid. Hij pleit ervoor flexibel te zijn. De openheid kan met de leeftijd toenemen.¹⁰

Fowler benadrukt dat al heel vroeg in de ontwikkeling van een kind de basis wordt gelegd voor vertrouwen, waarden en overtuigingen. Het kind zal niet aldoor centraal mogen staan en op z'n wenken bediend worden, maar moet zich tegelijk ook niet geïsoleerd of alleen gelaten weten. De relatie met de ouders is in dat opzicht fundamenteel en daarna het gezin als 'referentiekader voor betekenisverlening'. Daarmee wordt bedoeld, dat het kind klank en weerklank ondervindt op zijn handelen en gedragingen. Met die gezonde basis van zelfvertrouwen (zich geaccepteerd weten) en vertrouwen in de ander, kan het daarna z'n referentiekader uitbreiden.

Vanuit de Verenigde Staten van Amerika komen in dit opzicht nogal negatieve verhalen de oceaan over. Zo is Chr.Lasch erg negatief over het functioneren van het huidige gezin. Taken en functies van het gezin zijn overgenomen door de maatschappij. De functies van het gezin zijn uitgehold en dat is een ramp, want dat is de plaats waar mensen kunnen opgroeien tot persoonlijkheden. Het huidige beeld is dat de mens van nature alles in huis heeft en zich alleen maar 'open' moet kunnen ontplooien. En het gezin is dan niet de enige mogelijkheid waar dat kan plaatsvinden, ja het kan zelfs gevaarlijk zijn voor die open ontplooiing (autoritair). Sociale wetenschappers hebben zich opgeworpen tot de 'dokters van een zieke samenleving', waarin relativisme, tolerantie, persoonlijke groei en psychische rijpheid kernwoorden zijn. Gevolg is dat ouders/opvoeders afhankelijk worden van de deskundige: ouders durven steeds minder 'ingrijpen en opvoeden'¹¹.

En Mahedy en Bernardi typeren de generatie van twintigers en dertigers ('generatie X') als 'vereenzaamd'. Gevolg van te weinig aandacht van hun ouders (de 'babyboomers' en 'yuppies') die veel tijd (moesten) besteden aan het verwerven van economische middelen. Zij hebben van hun ouders geen diepe en blijvende liefde gekregen¹².

Ten aanzien van het gezin zie je in onze samenleving tegenstrijdigheden. Aan de ene kant wordt het gezin weer meer gewaardeerd. Ouders willen wel weer kinderen (op wat latere leeftijd) en zijn er ook op gericht tijd en energie aan hun kinderen te besteden. Tegelijk zie je dat het gezin ook nog steeds onder druk staat: werk buitenshuis voor zowel de vader als de moeder vraagt ook veel tijd en energie, en bovendien: de tijd dat ouders (samen) thuis zijn wordt minder. Kinderopvang, buitenschoolse opvang en crèches nemen dan ook nog steeds in aantal toe. Je kunt je afvragen of dat op de ontwikkeling van (jonge) kinderen een gunstige invloed heeft. Te meer, omdat uit de onderzoeken blijkt dat eerste jaren van het leven op het gebied van vertrouwen, waarden en overtuigingen fundamenteel zijn.

Daar komt nog bij, dat ouders het lastig vinden om op te voeden. Misschien als reactie op de eigen opvoeding (bang om ook 'autoritair' te zijn¹³) of als gevolg van de enorme hoeveelheid beschikbare literatuur en lectuur op het gebied van opvoeden, die ons tonen hoe de ideale opvoeder en de perfecte opvoeding eruit zien, durven ouders steeds minder op te voeden. Je kunt je dan ook vertwijfeld afvragen: „Waar zijn de moeders gebleven? De figuur die ruimte geeft aan je pijn en vreugde, die er is zonder voorwaarden en verwachtingen?”¹⁴

Samenleving en vrienden Hoe ouder het kind wordt hoe belangrijker anderen dan de ouders worden. Het is vooral Erikson geweest die het belang van de omgeving benadrukte op de identiteitsontwikkeling van een kind. De samenleving biedt de jongere een ideologie, oude en nieuwe vormen, bevestiging van eigenwaarde (status en functie) en andere identificatiefiguren dan de ouders. Vrienden zijn volgens Erikson belangrijk voor een gezonde ontwikkeling van de eigen identiteit. Ze geven steun in het proces van losmaking van de ouders, ze kunnen stimuleren, bevestigen en identificatiemogelijkheden van de ouders aanvullen. Uit het onderzoek van Alma blijkt, dat de identificatie met de ouders een constante vormt in de huidige gefragmentariseerde wereld. Terwijl de steun van de vrienden gezocht wordt om met verschillende rolverwachtingen om te kunnen gaan. Ouders hebben de meeste invloed op het gebied van studie- en beroepskeuze en godsdienst/levensbeschouwing. Vrienden op het gebied van vrijetijdsbesteding, relaties en seksualiteit.

Adolescentie Algemeen wordt de fase van de adolescentie gezien als cruciaal voor de ontwikkeling van de eigen identiteit. Het is de periode tussen de kinderjaren en de volwassenheid, waarbinnen je kunt

¹⁰ M.E.Hoekzema, *Ontwikkelingspsychologie*

¹¹ G.J.Blanken (red.), *Jeugdwerk*, blz.30-34

¹² W.Mahedy en J.Bernardi, *Een generatie*, blz.24,35v

¹³ M.Dings, *Ouders in de war*

¹⁴ C.de Jong in: W.G.Rietkerk (red.), *Platzak*, blz.60

onderscheiden tussen de vroege adolescentie (lichamelijke rijping, psychosexuele ontwikkeling, losmaking van de ouders begint), de midden adolescentie (experimenteren met diverse keuzemogelijkheden) en de late adolescentie (aangaan van verplichtingen begint). De beide eerste perioden worden ook wel puberteit genoemd en strekken zich uit van ongeveer 12 tot ongeveer 17 jaar. De laatste periode wordt ook wel alleen adolescentie genoemd, en betreft de leeftijd van ongeveer 17 jaar tot de volwassenheid.

De adolescentie is niet de meest geliefde periode, vooral niet bij de opvoeders. De jongere gaat zich afzetten tegen z'n ouders en neemt niet langer alles voor 'vast en bondig' aan. Tegelijk is het wel een periode waarin heel veel op de jongere afkomt en waarin heel veel van hem wordt gevraagd. De seksuele ontwikkeling dwingt tot het kiezen van een rol passend bij de sekse. Hierbij moet bedacht worden dat de lichamelijke volwassenheid steeds eerder wordt bereikt, maar de maatschappelijke volwassenheid steeds later. Daarnaast komt ook de cognitieve ontwikkeling tot z'n hoogtepunt: het denken in abstracte termen en de mogelijkheid om op eigen en andermans handelen en denken te reflecteren¹⁵. Een periode van uitdagingen en kansen, maar ook van onzekerheid en dreiging.

Er zijn in de loop der jaren verschillende theorieën ontwikkeld over deze periode van het leven. Om te verklaren waarom 'vroeger' de overgang van kind naar volwassene vrijwel probleemloos verliep en 'tegenwoordig' veel minder, wees K.Mannheim erop, dat het hectische van de adolescentie ontstaat als maatschappelijke en intellectuele veranderingen zo snel verlopen, dat de latente en continue aanpassing van subjectieve belevings- en denkvormen onmogelijk wordt. „Generatie-eenheden treden vooral op als de maatschappelijke dynamiek een 'hoog tempo' heeft en aanpassingen noodzakelijk zijn in het onbewuste, niet bereflecteerde erfgoed van de cultuur.” Hij wil dan ook niet spreken over een generatiekloof, maar wel over verschil in oriëntatie bij jong en oud. Anderen vonden juist dat het conflict tussen jong en oud een 'natuurlijk conflict' is, dat het bij de leeftijd hoort en ook nodig is om verder te komen in ontwikkeling. Probleem is dan alleen wel, waarom lang niet iedereen een conflict heeft. Weer anderen zijn van mening dat de voorbereiding van het gezin op het maatschappelijk functioneren te kort schiet. De jeugdgroep gaat dan een brugfunctie vervullen om deze lacune op te vullen.¹⁶

Een heel eigen mening heeft M.Keyes¹⁷. Zij spreekt van de 'uitvinding van de adolescentie' en niet van een ontdekking, omdat het volgens haar gebaseerd is op nieuwe psychologische theorieën en niet op feitelijke waarneming. Pas in de twintigste eeuw wordt de jongere afgezonderd van de ongedwongen en spontane contacten met diverse leeftijdsgroepen, als gevolg van de industriële revolutie, het verbod op kinderarbeid en verplicht onderwijs. Tegelijk werd tussen 1890 en 1920 door psychologen, maatschappelijk werkers, onderwijzers, jeugdwerkers en hulpverleners vorm gegeven aan 'het concept adolescentie', wat leidde tot „grootschalige reclassificatie van jonge mensen als adolescenten.”

Verderop zal nog worden aangegeven dat ook naar mijn idee de ontwikkeling van de adolescentie een luxe-gegeven is. Maar het gaat mij te ver om zo denigrerend over 'uitvinding' te spreken, alsof het onderkennen van het specifieke van de betrokken leeftijdsgroep niet heel gezond en goed is geweest. Er is een veel evenwichtiger visie ontstaan op de verhouding kind en volwassene, waarin een terecht beroep wordt gedaan op pedagogische verantwoordelijkheid en waarin veel meer nadruk is komen te liggen op de menswording van beide¹⁸. Het is daarom eerder een ontdekking. En het is zo als met iedere ontdekking, dat je er iets goeds mee kunt doen, maar dat je het ook verkeerd kunt gebruiken.

Conclusies Aan het eind van deze paragraaf concluderen we, dat vanuit de ontwikkelingspsychologie over de jongeren is te zeggen dat:

- a) de ouders een fundamentele rol spelen bij de (geloofs-) ontwikkeling, belangrijk zijn voor identificatie en referentie en dat met name al in de eerste fasen van het leven de basis wordt gelegd voor het aangaan van relaties en het kunnen vertrouwen op/van anderen;
- b) de vrienden in een latere fase een gedeelte van de identificatie en referentie van de ouders overnemen;
- c) de adolescentie een turbulente fase kan zijn, met uitdagingen en bedreigingen.

1.2.2. Jongeren en geloofsofvoeding

Waardevol en uniek mens God de Almachtige heeft de wereld geschapen, met alles er op en er aan en er in. Ook de mens heeft Hij geschapen als mens, en een vooraanstaande plaats en taak gegeven in zijn schepping. Na de zondeval is die plaats en taak gebleven, maar onder de smet van de zonde. Dat is nog

¹⁵ J.de Wit e.a., *Psychologie*, blz.13-90

¹⁶ C.Klaassen (red.), *Jeugd als sociaal fenomeen*

¹⁷ M.Keyes, *De uitvinding van de adolescentie*, opgenomen in: W.G.Rietkerk, *Platzak*, blz.24v

¹⁸ G.J.Blanken, *Jeugdwerk*, blz 14

steeds te merken, ook in hoe we als mensen met elkaar en met onze kinderen omgaan. In zijn grote liefde en goedheid heeft God de Vader zijn Zoon gegeven om daardoor de mens te verlossen van de toorn op de zonde. Daaruit blijkt dat Hij het leven van mensen waardevol vindt. De mens is en blijft zijn schepsel en mag na Christus offer zelfs weer zijn kind zijn. God houdt van mensen. Het leven van ieder mens, van voor de geboorte tot na de dood, is voor Hem van waarde. Dat moet betekenis hebben voor hoe wij tegen de mens aankijken.

Tegelijk maakt God ieder mens uniek: er is er niet een gelijk. Er zijn miljoenen mensen op aarde, en nog geen vingerafdruk is gelijk! Hoe mensen eruit zien is al heel verschillend. Maar ook het innerlijk van de mens is divers. Iedereen reageert weer anders op gebeurtenissen om hem heen. Ook dat zal betekenis moeten hebben voor hoe wij tegen mensen aankijken en met hen omgaan. Het leert ons respect te hebben voor ieder mens in zijn eigenheid.

Opvoedingsdoel Ouders, leerkrachten en anderen investeren veel tijd in de opvoeding van kinderen. Maar waarom doen ze dat eigenlijk? Wat willen ze er mee bereiken? Het is goed dat eerst helder te hebben, omdat ook dat gevolgen kan hebben voor hoe je met je kind omgaat, hoe je bezig bent, wat je wel doet en wat niet, hoeveel frustratie het oplevert, etc.

Als opvoeder staat je een bepaald beeld voor ogen. Je wilt graag dat je kind er zus en zo uit ziet, zich zus en zo gedraagt, zich voorbereid op beroep x of liever nog y, en misschien ook wel dat het net zo gelooft als jij. Het is goed je dat bewust te zijn en je vervolgens af te vragen hoe reëel dat beeld is en of het recht doet aan het eigene van je kind. Dat eigene van je kind wordt voornamelijk bepaald door zijn lichamelijke en verstandelijke vermogen, zijn karakter en uiteindelijk zijn identiteit. Uiteindelijk, omdat ook het lichaam, het verstand en het karakter van invloed zijn op de identiteit. Tegelijk benader ook jij zelf als opvoeder je kind vanuit een bepaalde cultuur, met waarden en normen en verwachtingen.

Dus: het is belangrijk om te weten welk doel je met je opvoeding wilt bereiken en vanuit welke culturele achtergrond je dat doet. Een veel gebruikte doelomschrijving is dat de opvoeding gericht is op *het zelfstandig geestelijk functioneren van een mens in zijn wereld*. Het kind moet leren om op eigen benen de wereld in te kunnen stappen, letterlijk en figuurlijk. Voor opvoeders is dat soms best moeilijk. Je wilt je kind iets meegeven, iets leren. Maar hij moet er wel zelfstandig 'door heen zijn gegaan', het moet wel iets van hemzelf worden. Dat geldt ook voor geloofsopvoeding, dat je als volgt zou kunnen omschrijven: *het zelfstandig geestelijk en God naar zijn Woord dienend functioneren van een mens in zijn wereld*.¹⁹ Dat 'God naar zijn Woord dienend' is normatief en richtinggevend. Je kunt je afvragen, hoe dat zich dan verhoudt met 'zelfstandig geestelijk'. Hier klinkt wel eens het verwijt van 'indoctrinatie'. Maar met geloofsopvoeding is niks mis. En het verwijt van indoctrinatie hoeven christenen zich echt niet aan te trekken. Want iedereen, godsdienstig of niet, gaat bij zijn opvoeding uit van bepaalde (levensbeschouwelijke) uitgangspunten.

Aspecten van opvoeden De doelstelling zoals we die net formuleerden is niet origineel en eigenlijk ook nog heel algemeen. Het geeft slechts een bepaalde richting aan, alhoewel we straks zullen zien, dat doel en stijl van opvoeden wel degelijk met elkaar samenhangen.

Welke aspecten spelen nu een rol bij opvoeden? Allereerst kun je zeggen dat er een cognitieve kant aan zit: bepaalde kennis zal overgedragen moeten worden. Maar met alleen kennis kom je er niet, zeker niet in geloofsopvoeding. Er is ook een vormingsaspect: het geleerde moet je ook raken, je iets gaan zeggen, je iets 'doen'. Het moet je vormen tot een mens dat aan zijn doel beantwoordt. Daarbij spelen ook gevoelens een rol: de affectieve component. Tenslotte zal dat alles erin moeten uitwerken dat je gedrag, hoe je je opstelt, welke houding je aanneemt, congruent is met wat je geleerd hebt en hoe je gevormd bent en welke gevoelens daarbij passen. Belangrijk daarbij is dat je kunt reflecteren op je gedrag, maar ook op wat daar onder ligt.

Doel en stijl Het doel wat je hebt zal van invloed zijn op de stijl die je kiest. Alhoewel dat natuurlijk gemakkelijker is gezegd dan gedaan. Want soms ga je bewust of onbewust in tegen de ideale, gewenste opvoedingsstijl. Je bent niet altijd in 'topvorm' om op te voeden. Wat dat betreft speelt ook de zonde een belangrijke rol in de opvoeding. En het is goed dat ook tegen elkaar (en tegen je kind) te zeggen.

¹⁹ In J.Messelink en B.F.Mulder, *Basistoerusting*, wordt als doel geformuleerd: „de weltoegeruste, zelfstandige volwassene die God dient overeenkomstig Zijn Woord, geschikt en bereid al de gaven die hij van God ontving te besteden tot Gods eer en tot welzijn van het schepsel in alle levensverbanden waarin God hem plaatst.” Of, kort gezegd: „de toerusting van verbondskinderen voor hun levenstaak, de dienst aan God en de naaste.” (blz.66) Deze formuleringen lijken mij niet ver af te staan van de doelstelling die ik kies. Ze kleuren e.e.a. al wat precieser in. Mijn formulering sluit echter directer aan bij het algemene opvoedingsdoel.

Waar moet je het accent leggen? Moet je je richten op socialisatie, rolbevestiging, gelijkheid, conformiteit, behoud, evenwicht en orde? Dan ga je al gauw produkt- en aanpassingsgericht te werk en concentreer je je op overdracht. Of moet je je richten op individuele ontplooiing, geestelijke vrijheid, principiële gelijkwaardigheid (en dus niet gelijkheid) en aandacht voor de totale mens? Dan loop je de kans dat je normen en doelen uit de kinderen zelf laat komen en niet van buitenaf.

In reactie op de autoritaire opvoeding is er de laatste jaren vaak gekozen voor een opvoeding waarin het kind centraal stond en niet zozeer de opvoeder met zijn normen en waarden en verwachtingen. Dat past ook bij het (godsdienstig) opvoedingsdoel. Je houdt rekening met, je respecteert en sluit aan bij de eigenheid van het kind en probeert het zo ver te krijgen dat het op eigen benen gaat staan (en geloven). Maar een christelijke opvoeder weet en erkent tegelijk ook, dat je de norm van buitenaf krijgt aangereikt: het eigene van het kind is niet het laatste woord. De mens zal moeten gaan leven zoals God het heeft bedoeld. Daarnaast telt ook mee, dat je als opvoeder ook niet gelijk bent aan het kind: je positie is anders. Je weet meer, je kunt meer, je moet of mag meer. Maar wezenlijk is wel dat je gelijkwaardig bent: je bent allebei schepsel, mens, individu, kind van God. Dat betekent dat er openheid naar elkaar toe kan en mag zijn, een ontvankelijke levenshouding en openstaan voor verbeteringen in eigen verstaan en handelen. Toegespitst op jongeren en geloven betekent dit, dat aan de jongere die zich oriënteert, iets geboden wordt dat coherent is, dat een basis kan zijn voor de identiteitsvorming en de opbouw van een eigen zingevingssysteem. Jongeren leven zich in in een bepaald geloof. Ze hebben behoefte aan structuur en ordening. Die zal aangereikt, gezocht en verkend moeten (en mogen) worden. En wat daarbij van fundamenteel belang is, is de manier hoe de opvoeders daarop reageren. Bieden zij een gesloten systeem dat 'overgedragen' wordt of waarin men 'ingeleid' wordt, dan zul je waarschijnlijk inderdaad bereiken dat de jongere zich keurig conformeert aan het groepsgedrag. Maar je moet je dan ernstig afvragen of de persoons- en geloofsontwikkeling niet vroegtijdig is stopgezet. Is de jongere wel aan bezinning en kritische reflectie op de 'kant-en-klare waardensystemen' toegekomen? Is hij wel zelf 'door het geloof' gegaan? Is 'ie wel zelf 'aangeraakt'? „Wil er sprake zijn van geloven, waarin de jongere (in de woorden van Fowler) 'begins to take seriously the burden of responsibility for his own commitments, life style, belief and attitudes', dan zal ruimte geboden moeten worden om zelf actief en creatief op zoek te gaan naar een nieuw evenwicht tussen hetgeen de jong-volwassene zelf aan kennissysteem heeft opgebouwd en de waarden oriëntatie van de groep waarin hij participeert.’²⁰

Wederkerige socialisatie In dit kader pleit A.K.Ploeger voor wat hij noemt wederkerige socialisatie. Daaronder verstaat hij „dat in een snel veranderende cultuur kinderen niet alleen leren van hun (volwassen) opvoeders, maar dat er ook omgekeerde leer- en gewenningsprocessen plaatsvinden.’’

‘Vroeger’ lag het accent op strikt eenzijdige socialisering, strenge controle, veel invloed op vrijetijdsbesteding en werd er weinig ruimte gegeven voor kennisname van een andere cultuur dan die van de ouders. Nu is het ook niet gewenst dat kinderen steeds in geestelijke verwarring worden gebracht. Maar een mens kan wel in de jeugd, langzamerhand, gedoseerd, met tegenstrijdige opvattingen, waarden en normen in aanraking komen en leren daarmee om te gaan, leren om eigen keuzes te maken, die eventueel afwijken van die van de ouders. „Het kind zal door zijn grotere onbevangenheid tegenover nieuwe dingen deze anders interpreteren dan bijv. de ouders. Als ouders openstaan voor hun kind, zullen zij daar zelf ook door veranderen.’’ Waardevol is de opmerking die Ploeger daar later nog aan toevoegt: „Men kan ook zeggen, dat mens-zijn een evenwicht inhoudt tussen zelfstandig zijn en afhankelijk zijn. Dit zou betekenen, dat mensen die wel in staat zijn om geëmancipeerd door het leven te gaan pas echt 'mens' zijn indien ze leren en mede afhankelijk zijn van de 'armen'. Pas dan is er echt sprake van wederkerige socialisatie.’’²¹ Ontvangen en geven zijn basaal voor goede relaties.

Transformators Je kunt je kind het geloof niet geven. Toch kan godsdienst wel geleerd worden. Dat is tenminste de stelling van H.Sundén. Geloof in God ontstaat als er een godsdienstige traditie wordt aangeboden²². Dat is ook wat we zelf hebben gezegd: de Heilige Geest kiest ook het belangrijke middel van het geboren worden in een gelovig gezin om kinderen tot God te leiden. Er moet echter niet gedacht worden dat het een automatisme is. En 'geloof leren' is ook nog wel wat anders dan 'godsdienst leren'. Uiterlijke zaken zijn makkelijker overdraagbaar dan innerlijke. Maar hoe het ook zij, jongeren hebben transformators nodig om het erfgoed uit het verleden om te zetten naar waardevolle handreikingen voor vandaag. Er zijn

²⁰ L. van Driel/I.A.Kole, *Bij-tijds*, blz.40

²¹ A.K.Ploeger, *Inleiding*, blz.65-74

²² bij: A.K.Ploeger, *Inleiding*, blz.118-120

‘sacrale identificatiefiguren’ nodig die bij het leven en beleven van de jongeren passen. Pedagogisch begint de afkeer van het kind en de jongere van kerk en geloof wanneer ze met hun eigen taal voor de dag komen en niet serieus worden genomen. Wanneer er geen ruimte is voor een dialoog, wanneer volwassenen niet aanvaarden, dat hun kinderen ‘anders’ zijn en op een andere manier hun geloof onder woorden (willen) brengen. Zowel de structuur van hun denken is anders als hun ervaringen binnen de huidige cultuur. Dat geldt niet in het minst voor hun ‘geloofservaringen’²³. Hier zie je dus opnieuw hoe belangrijk een open houding van de opvoeders is, een open houding die uitstraalt dat je graag over levensbepalende vragen wilt meedenken en praten. Een open houding ook voor verantwoording en eventueel correctie. Een houding van een ‘samen leren onder de zon’.

Nu is echter uit onderzoek gebleken dat in kerkelijke gezinnen zelden of nooit over godsdienstige zaken wordt gesproken. Waar dat wel gebeurt, is de kans dat de kinderen kerk en geloof trouw zullen blijven veel groter. Van belang is niet of men conventioneel gelooft (d.w.z. of men weinig nadenkt over het geloof) of niet-conventioneel, maar of duidelijk is voor de kinderen dat het geloof iets voor de ouders betekent en dat het doorwerkt in het leven²⁴. Dat is dus het tweede dat transformatoren nodig hebben: een echt levend geloof en een hechte band met God.

Conclusies Aan het eind van deze subparagraaf concluderen we dat er over jongeren vanuit de godsdienstpedagogiek het volgende is te zeggen:

- a) ieder mens, hoe jong of oud ook, is een voor God waardevol individu; de eigenheid zal gerespecteerd dienen te worden;
- b) het is belangrijk een (geloofs-)opvoedingsdoel te hebben en die ook bewust te zijn. Als geloofsopvoedingsdoel zou kunnen gelden: gericht zijn op het zelfstandig geestelijk en God naar zijn Woord dienend functioneren van de mens in zijn wereld;
- c) aspecten die daarbij een rol spelen zijn kennis, vorming en affectie met daarmee overeenstemmend handelen en de reflectie daarop;
- d) de opvoedingsstijl zal moeten aansluiten bij het doel. Belangrijk is daarbij dat aan jongeren de ruimte wordt gegeven op een eigen manier ‘door het geloof heen te gaan’;
- e) wederkerige socialisatie schept een klimaat van als oudere en jongere wederzijds van elkaar willen leren;
- f) ouders en andere opvoeders dienen transformatoren te zijn om de Boodschap door te geven en om te zetten voor de eigen tijd. Zij kunnen dat alleen met een open houding en een echt levend geloof.

1.3. WOESTIJBEEELD - houtskoolschets van onze cultuur

Inleiding Deze paragraaf is eigenlijk een beetje een vreemde eend in de bijt. Hoofdstuk 1 zou moeten opleveren het eigene van jongeren. Wanneer wij ons nu gaan bezig houden met een schets van de hedendaagse cultuur, dan past dat daar niet echt bij. Toch is het nodig om zo’n schets te maken, om op de hoogte te zijn van ontwikkelingen in de maatschappij, in de wereld waarin wij leven. Jongeren staan midden in deze wereld. Ze ondergaan hoe dan ook allerlei invloeden van de cultuur, het hedendaagse denken, de mentaliteit. Ook de kerk staat midden in de wereld. Christenen zijn niet ‘van de wereld’ maar ook niet ‘wereldvreemd’. Daarom is kennis van de hedendaagse maatschappij belangrijk: om jongeren aan te kunnen spreken op en in hun eigenheid, moet je kennis en inzicht hebben in wat hen bezighoudt en hoe dat komt. En wil je betekenis hebben voor jongeren, dan zul je hun taal moeten spreken en ook adequaat in moeten gaan op waar ze mee bezig zijn.

In deze paragraaf proberen we een ‘houtskoolschets’ te geven van onze cultuur in z’n algemeenheid. Het is ook niet meer dan dat: het in enkele grove trekken schetsen van enkele contouren. Voor meer ontbreken ons kennis en mogelijkheden binnen het kader van deze scriptie.

In de volgende paragraaf zal nader worden ingegaan op jongeren en (hun) cultuur.

Eerst gaan we in op wat genoemd wordt het postmodernisme. Vervolgens op een belangrijk aspect van de hedendaagse westerse cultuur: de secularisatie.

1.3.1. Van modern naar postmodern bestaan

²³ A.K.Ploeger, *Inleiding*, blz.121

²⁴ P.E.Jongsma-Tieleman, *Geloven*, blz.175,176 en H.A.Alma, *Geloven in de leefwereld*, blz.201

Wereldburgers „Hallo wereld. Vrijheid zit tussen je oren. Wij vinden dat u overal op de wereld met iedereen moet kunnen communiceren. Met uw stem, met een tekstbericht, via e-mail of een fax. De vrijheid om overal waar u maar wilt de hele wereld naar u toe te halen ...” Deze tekst was te lezen in een paginagrote advertentie in het *Nederlands Dagblad* van 11 januari 1999.

Het laat iets zien van de cultuur waarin wij leven. Met een wereld binnen handbereik. En waarin van alles gebeurt. Waarin alles met de dag lijkt te veranderen. En waarin niets meer zeker lijkt te zijn. Het is dan ook een illusie te denken dat de wereld waarin de jongeren opgroeien vrijwel onveranderd is vergeleken met tien, twintig jaar geleden, de tijd waarin de volwassenen van nu opgroeiden.

De media hebben een grote rol gespeeld in het dichtbij halen van het wereldgebeuren. Reikte vroeger de horizon niet verder dan het eigen dorp of land, tegenwoordig is de hele wereld ‘dorp’ geworden (*global village*) en wordt je dagelijks geconfronteerd met wat er in Joegoslavië, Indonesië of Kongo gebeurt. En we hoeven ons daarvan geen beeld te *vormen* (op grond van wat we horen), nee, we krijgen het beeld pasklaar aangereikt. Dankzij de media is ons blikveld behoorlijk verruimd, ingekleurd en (daardoor) ook ingeperkt. De telecommunicatie stelt ons in staat om niet alleen wereldbeelden te aanschouwen, maar om ook met de wereld te communiceren. Telefoon, fax, e-mail en internet geven ons de gelegenheid om wereldwijde netwerken te onderhouden. Een modale jongere heeft tegenwoordig zijn eigen GSM. Dat alles heeft ons blikveld ook ruimer gemaakt.

Vijftig jaar geleden vulde een computer een heel kantoor en was gebruik ervan alleen voor de welgestelden weggelegd, tegenwoordig heeft ook ‘Klaas met de pet’ een *homecomputer* of *pentium* en vullen zijn kinderen hun vrijetijd met het spelen van allerlei *games*.

Modern De veranderingen die zich voordoen komen niet zomaar uit de lucht vallen. De voedingsbodem daarvoor is in de voor ons liggende eeuwen gelegd door een nieuwe manier van denken: het denken vanuit de ratio, het verstand. Dit wordt genoemd de modernisering, en er wordt onder verstaan „de maatschappelijke ontwikkeling die gekenmerkt wordt door het streven om problemen vanuit het perspectief van de rationaliteit op te lossen.” Bij rationaliteit moet gedacht worden aan „ordenen en systematiseren van de werkelijkheid met de bedoeling haar voorspelbaar en beheersbaar te maken.” Gedacht wordt in termen van nut en rendement²⁵. Modernisme wordt gekenmerkt door een groot optimisme van de mens m.b.t. de mogelijkheden om zich van de knellende banden van natuur en traditie te bevrijden. Centrale uitgangspunten zijn de autonomie van de mens en de neutraliteit van wetenschap en technologie²⁶. Kenmerkend voor een moderne samenleving zijn:

- **differentiëring**; op twee terreinen wordt de differentiatie steeds groter, nl. m.b.t. sociale eenheden: deze worden ontbonden in deelenheden die vaak een eigen leven gaan leiden; en m.b.t. waarden: samenlevingssectoren groeien ook cultureel (wat waarden betreft) uit elkaar;
- **rationalisering**; men laat steeds minder dingen aan het toeval/natuurlijk verloop over, maar neemt meer en meer planmatig ter hand: gevoel van berekenbaarheid, maakbaarheid, beheersbaarheid en voorspelbaarheid;
- **privatisering**; het publieke en het persoonlijke leven worden onderscheiden terreinen;
- **democratisering**; iedereen wordt medeverantwoordelijk en medebepalend: spreiding van macht, aantasting van traditie of natuurlijk/goddelijk gefundeerde rangorde;
- **pluralisering**; er is een grote verscheidenheid aan waarden, normen, overtuigingen, visies, culturen en subculturen;
- **individualisering**; individuen raken los van traditionele sociale verbanden en zien zich gedwongen steeds meer eigen keuzes te maken.

Het zal duidelijk zijn dat de moderne samenleving een complex geheel is.

Individualisme Het toverwoord van onze tijd is ‘ik’. Als er iets het samenleven heeft veranderd is het wel de individualisering. Sommigen definiëren het als het proces dat zich afspeelt op het vlak van normen en waarden, „waarbij mensen in toenemende mate kiezen voor de vrijheid, de autonomie en de rechten van het individu en waarbij zij zich steeds sterker verzetten tegen gelijkheid, nivellering en solidariteit.” Niet alleen de mens, maar nu ook en vooral jezelf in het middelpunt. Alles draait om jou. Het zal niet veel bevreesdheid wekken dat in een geïndividualiseerde samenleving eenzaamheid en sociale verschraling toenemen. Anderen omschrijven individualisering echter als „het proces waarbij individuen losraken van traditionele

²⁵ A.Noordegraaf, *Vijf broden*, blz.200

²⁶ J.Hoogland, *Over verzekeringsmaatschappijen en de ‘saus van de zingeving’*, in: A.G.Knevel (red.), *De Boodschap*, blz.9

sociale verbanden als familie, buurt, kerk en zuil, inclusief de daarbij behorende opvattingen en gedragspatronen, en zich in toenemende mate gedwongen zien hun eigen keuzen te maken.’²⁷ Deze laatste omschrijving lijkt erg op definiering van secularisatie (zie 1.3.2.) en is behoorlijk algemeen. Toch gebruik ik hem, om te laten zien dat individualisering ook consequenties heeft voor de binding aan bijv. een kerkgemeenschap. Spreek je over binding dan moet je tegenwoordig eerder denken in termen als partieel, tijdelijk, vrijwillig, flexibel en reflexief dan in termen als totaal, duurzaam, noodzakelijk, robuust en vanzelfsprekend. Mensen zijn allergisch geworden voor een al te strikte band, voor ‘moeten’, voor claim en plicht.

Er is ook een keerzijde, die je de laatste tijd wat vaker hoort. Namelijk dat de mens baalt van het ‘ik-gerichte’. ‘Steeds meer jongeren vinden dat het ik-tijdperk afgelopen moet zijn. Een groeiende groep wil weer op de bres voor idealen.’²⁸ En volgens Mahedy en Bernardi is de ‘Generatie X’ mensvriendelijker en meer wij-gericht dan de *babyboomers*.²⁹ Het ‘wij’ van de nieuwe tijd is echter wel een ander ‘wij’ dan vroeger. Het is er op gericht de uitwassen van het individualisme tegen te gaan, zonder terug te hoeven naar de klassieke gezagsverhoudingen van de jaren vijftig. ‘Hoe kun je deel uitmaken van een gemeenschap, terwijl je niet wilt opgaan in de massa? Antwoord: het team.’³⁰

Postmodern De laatste jaren laten een zekere kentering zien in het denken (en vooral in het ervaren). Het optimistische vooruitgangsgeloof in de maakbaarheid en beheersbaarheid van de samenleving staat onder druk. Men dacht aan het begin te staan van een eindeloos stijgende spiraal van kwaliteit van leven, allemaal mogelijk gemaakt door de oppermachtige wetenschap, die religie en geloof naar de kant drukte. Maar het geloof in ‘grote verhalen’ lijkt voorbij. Deze crisis in het modernisme wordt ‘post-modernisme’ genoemd. Er is steeds meer oog gekomen voor de maatschappelijke positie van de mens. De neutraliteit van de wetenschap wordt gelogenstraft. En milieu en oorlog maken duidelijk dat er van werkelijke vooruitgang maar weinig sprake is.

Kenmerken van het postmodernisme zijn³¹:

- **vraagtekens** bij allerlei waarheden en geboden van vroeger; postmoderne mensen willen zelf beslissen en kiezen, ze zijn minder rechtlijnig;
- **onzekerheid**; een postmodern mens voelt zich geen mens uit één stuk met een duidelijke identiteit; hij is verdeeld, verbrokkeld, verward en verscheurd;
- **relativisme en scepsis** domineren, stilstand en apathie zijn het gevolg; het leven is leeg, schijn, oppervlakkig, vreugdeloos;
- **bescheidenheid**: je bent voorzichtig met grote woorden en ferme uitspraken;
- **vrijheid**: alles mag; tolerantie en verdraagzaamheid;
- **gevoeligheid**: wat ik *voel* wordt de standaard en niet meer wat ik denk.

Het grote verhaal van de rede, de vooruitgang en de gouden toekomst is verdwenen. Wat overblijft zijn de brokstukken en de fragmenten van een versplinterde, gefragmentariseerde maatschappij waarin totalitaire aanspraken op waarheid en redelijkheid geen plaats meer hebben³². Het is niet zo dat de kenmerken van het modernisme verdwenen zijn, maar het postmodernisme kritiseert de geest die er achter zit, zonder er iets voor in de plaats te brengen. Paradoxaal: het postmodernisme bekritiseert het modernisme met de middelen van het modernisme zelf³³. Je kunt je zelfs afvragen of het modernisme wel echt voorbij (*post*) is. ‘De postmoderne mens is in vele opzichten een kind van de moderne tijd. Wat zich als postmodern aandient is eerder een zeer radicale vorm van moderniteit, ‘een moderniteit, die zichzelf doorziet en de uiterste consequenties trekt uit datgene waartoe modernisering heeft geleid’.’³⁴

Emotie-doorbraak Een van de kenmerken van het postmodernisme vraagt wat extra aandacht, en dat is het gevoel. Voelen en ervaren is gekomen in plaats van denken en redeneren. Tekenend daarvoor is de

²⁷ Beide aanhalingen via Haspels en Stoffels, *Dwingen kun je niemand*, blz.67

²⁸ Aldus Emile Roemer van de Socialistische Partij in: L.Stiller, *Het tijdperk van het team*

²⁹ W.Mahedy en J.Bernardi, *Een generatie*, blz.107

³⁰ L.Stiller, *Het tijdperk van het team*

³¹ Hierbij maak ik gebruik van de gegevens die G.J.van Middelkoop doorgeeft in *De Reformatie*, jrg.74 blz.522, waarin hij het boek van C.H.Lindijer, *Postmodern bestaan*, bespreekt. En verder van wat W.Mahedy en J.Bernardi aanreiken in hun boekje *Een generatie*, blz.32-34

³² A.Noordegraaf, *Vijf broden*, blz.203

³³ J.Hoogland, *Over verzekeringsmaatschappijen*, blz.10

³⁴ A.Noordegraaf, *Vijf broden*, blz.204

opkomst van de EQ-test (Emotie- Quotiënt) naast de IQ-test. De verwachting is dat deze test, die relatief eenvoudig en goedkoop iemands 'emotionele vaardigheden' meet, in de toekomst bij sollicitaties een belangrijke rol zal gaan spelen³⁵.

Het is goed dat er ook is gekomen voor de gevoelsdimensie van het bestaan. Voor het feit dat de ratio niet het een en al is. Voor het bijbelse gegeven dat door de Geest kille stenen warme harten mogen worden. Het biedt ook aanknopingspunten voor het geloof, dat immers in wezen iets existentieels is, iets wat je hart raakt. Maar het is goed op te passen voor eenzijdigheden. Als we de eenzijdigheid van het 'ik denk, dus ik besta' inruilen voor het 'ik voel, dus ik besta'. En dat gevaar ligt wel op de loer. „De psychologie heeft de rol van de emoties ontdekt, wat op zich heel goed is. Maar nu hebben wij Descartes in het hart van de emoties geplaat: 'Ik voel, dus ik besta'. En dus besta jij, die buiten mij staat, om tegemoet te komen aan mijn emotionele behoeften. Alles en iedereen moet samenwerken om bij te dragen tot mijn goede gevoel over mijzelf.’”³⁶ En in dat laatste komt dan het individualisme weer om de hoek kijken. Trouwens, heel veel hangt met heel veel samen. Want de nadruk op het gevoel zal ook consequenties hebben voor een bepaald onderdeel van de communicatie: het maakt een *gesprek* een stuk lastiger. Als het er in een gesprek in de eerste plaats omgaat *zelf aan je trekken te komen*, er een *goed gevoel* aan over te houden, dan verdwijnt daarmee de gerichtheid op en toeneiging tot de ander. Als het gevoel de meetlat wordt van juist of onjuist, van waar of onwaar, dan maakt dat het appelleren aan objectieve maatstaven (ook christelijke!) erg lastig. Voeg daarbij dat alles kan en alles mag (en dat jij dus ook alles mag vinden) en een gesprek is haast zinloos geworden. Zou dat iets te maken hebben met het feit dat we dankzij de moderne communicatiemiddelen wel steeds meer met elkaar communiceren, maar steeds minder met elkaar praten?

Ik zie hier een stuk vereenzaming optreden. Alles draait om jezelf. Iedereen (ik generaliseer) is druk met zichzelf: Hoe kom ik over? Wat denken anderen van mij? Welk gevoel krijg ik als ik met hem of haar praat? En als we niet meer met elkaar in gesprek komen, als we de waarheid in het midden laten, als ons totaal onverschillig is hoe iemand denkt of doet, laten we dan de ander niet in zijn vereenzaming vallen? Heel pregnant komt dit naar voren in een interview met cabaretiere Sanne Wallis de Vries (28). „(Mensen) die doen alsof dat geweld uit het niets komt. Dan denk ik: Hallo! Kijk eens om je heen! En dan zien we dat we in een geweldig egoïstische maatschappij leven, waarin de stap van voordringen bij het treinloket naar iemand neerslaan die je niet bevalt, verdacht klein is geworden. Zelf ontkom ik ook niet aan dat egoïsme. Misschien ga je wel keihard lachen, maar toen ik naar Amsterdam ging om te studeren wilde ik de daklozen gaan helpen, taalcursussen geven voor allochtonen, dat soort dingen.... Niks van gekomen. Uiteindelijk heb ik ook gewoon voor mezelf gekozen. Net als iedereen. Ik vind dat verschrikkelijke realisme van mezelf nog erg. Ik denk erover na. Terwijl de meesten alleen maar iets hebben van: logisch toch. Maar er is nog iets anders dat agressie uitlokt. En dat is dat in Nederland alles zo geregeld en gestructureerd is. En dat iedereen zo tolerant doet. Daar wordt je af en toe zo gek van! Ik weet nog goed dat ik in Alphen op de middelbare school zat en dacht: zelfs als ik nu besluit om anarchist te worden met een hanenkam, een neusring en een slobberbroek, dan nog is er wel een plek in Nederland (...) waar ze zeggen: fantastisch, kom bij ons! Het verlamdende idee dat het dus geen zak uitmaakt wat je doet... dat er altijd wel mensen zijn die het oké vinden....daar wordt ik wel eens agressief van. (...) Als je erover nadenkt is het helemaal niet zo onbegrijpelijk dat bepaalde jongeren de grens op gaan zoeken, ook al ligt die bij een knuppelgevecht op een weilandje bij Beverwijk. Ik keur dat soort gewelddadigheden natuurlijk ten stelligste af. Maar ik kan me wel voorstellen dat die hooligans er een kick van krijgen. Eindelijk iets te doen waar in Nederland 'geen plek' voor is. Als een soort ultieme kreet van 'wij bestaan!' ³⁷ Een lang citaat, maar het maakt naar mijn indruk goed duidelijk wat de gevolgen van het postmodernisme kunnen zijn.

Spiritualiteit Religie is weer in. Je mag tegenwoordig weer geloven. De media negeren niet langer geloof en godsdienst, sterker, er komen steeds meer religieuze programma's. Er is behoefte aan, mensen zijn op zoek naar zingeving. Je hoeft je ook niet langer te schamen als je gelooft of lid wordt van bijv. de roomse kerk, of met duizenden anderen een EO-jongeredag bezoekt. Het zal duidelijk zijn dat deze behoefte aan spiritualiteit de kerk enorme kansen biedt. Toch stromen de kerken niet massaal vol. En moeten zelfs de evangelische groeperingen, tot voor kort de snelle groeiers, constateren dat de rek er uit is. Hoe moet je die hang naar het religieuze taxeren?

Het godsdienstsociologisch onderscheid tussen een substantiële en een functionele omschrijving van religie is hier inzichtgevend. In een substantiële benadering gaat het erom wat godsdienst van ouds is: betrokkenheid op een andere, transcendente werkelijkheid. In een functionele benadering is aan de orde wat de functie van zingeving kan vervullen. En dat kan heel veel zijn: van marxisme tot humanisme, van koning

³⁵ J.Faber, *Toets je gevoel*, in: *Carp beeldbepalend magazine*, 1999 no.16

³⁶ W.Mahedy en J.Bernardi, *Een generatie*, blz.33

³⁷ H.van Willigenburg, *Mag het ergens over gaan, ja?*

Voetbal tot *The Spice Girls*, van *bodyculture* tot het Ajax-strooiveld op Westgaard en van aandelen tot auto's. Hang je een functionele benadering aan, dan kun je positief zijn over de huidige tendensen: je ziet dan de rol van de kerken als een bepaalde historische vorm van godsdienst. Terwijl alles wat een antwoord kan geven op existentiële vragen religieus genoemd kan worden. „Veel mensen geloven niet in God, maar deze goddeloosheid betekent nog geen ongelof.” Zie je godsdienst meer substantieel dan kun je somberder zijn. Herleving van religieuze verschijnselen geven dan geen aanleiding tot optimisme. De golf van religiositeit gaat immers voor een groot deel aan de kerk voorbij en bovendien zijn veel van die bewegingen allerminst betrokken op God: zij vertonen een binnenwerelds karakter. „In vele gevallen is er sprake van een uiterst vaag geloof in God of een hogere macht. Wat zich als religie aandient draagt een zwevend karakter en is bovendien sterk betrokken op het subjectief beleven. De subjectieve, individuele ervaring is de hoogste waarheid.”³⁸

Kansen door het postmodernisme Zoals met de meeste dingen het geval is, biedt het postmodernisme naast bedreigingen ook uitdagingen en kansen voor de kerk. Zo valt het zondermeer positief te waarderen dat het postmodernisme de hautaine, relativiserende houding van de wetenschap onderuit haalt, en kennis nog slechts als iets betrekkelijks wordt gezien³⁹. Dat geeft de (geloofs)opvoeding de kans om een spade dieper te spitten en het geloof niet over te dragen als een ‘hapklare brok’ maar als iets waar de ander ‘doorheen moet’, die daarbij existentieel iets moet beleven en ervaren. Daarbij kan de geloofsopvoeder goed aansluiten bij de neiging tot het zetten van vraagtekens bij allerlei waarheden en geboden van vroeger. Verder kan de kerk inspelen op de grote gevoelens van onzekerheid die er zijn en op de leegheid van het bestaan die door mensen wordt ervaren. Het geloof mag de postmoderne mens weer houvast geven en kan de leegte opvullen.

Bescheidenheid is een groot goed en het kan geen kwaad dat de kerk, dat kerkmensen, het meer aan de dag leggen. In het verleden is wel eens veel te snel toegegeven aan de verleiding grote woorden te spreken en ferme uitspraken te doen.

Andere kansen liggen op het vlak van de behoefte aan zingeving, op het ‘uit zijn op gemeenschap’, het behoefte hebben aan relaties en op ‘authenticiteit’⁴⁰.

Terwijl het individualisme uitdaagt tot het persoonlijk beleven en getuigen van ons geloof. Dat is beter dan je verschuilen achter de ‘grote woorden’ van anderen.

1.3.2. Secularisatie

Als God De wereld verandert, en de mensen veranderen met haar mee. Of is het andersom? Veranderen mensen en verandert daarom de wereld ook? Als je teruggaat naar het begin van de wereldgeschiedenis, kun je inderdaad dat laatste zeggen: de door God goed geschapen mens koos zelfbewust en doelbewust voor het kwade. Het ‘wandelen met God’ was voor de mens niet genoeg; hij wilde op aangeven van Satan *als God* zijn. Er veranderde iets in zijn binnenste, met catastrofale gevolgen. De zonde kon vanaf dat moment zijn verwoestend werk doen in de wereld. En mens en wereld zouden dat beide ‘aan den lijve’ ondervinden: dood en verderf kwamen binnen de bestaanshorizon. Sindsdien is een wisselwerking ontstaan tussen menselijk handelen en het gebeuren in de wereld, waarbij de mens zichzelf en dat gebeuren niet meer in de hand heeft. Er gebeuren dingen waar hij machteloos bij staat te kijken en dat zal zo blijven tot de nieuwe hemel en aarde werkelijkheid geworden zijn. De ironie ten top: de mens wilde als God zijn en werd daarmee slaaf van de zonde!

In het modernisme is zonder twijfel dat ‘als God zijn’ terug te vinden. Maakbaarheid en beheersbaarheid, ‘Ik denk dus ik besta’, de mens als autonoom redelijk wezen.

Alhoewel in de postmoderne tijd de grote verhalen ‘uit’ zijn, trof ik in een ‘trendy’ blad een opmerkelijk verhaal aan. Onder de titel *De mens wordt god* was een interview te lezen met futuroloog Paul Ostendorf. Hij schetst een toekomstige samenleving, een Nieuwe wereld, waarin hij kan werken en winkelen wanneer hem dat het beste uitkomt. Hij verwacht dat de mens zich onvermijdelijk tot een *homo geneticus manipularis* zal ontwikkelen, een soort die wordt gevormd door een combinatie van menselijke eigenschappen, genetisch

³⁸ A.Noordegraaf, *Vijf broden*, blz.214. Noordegraaf citeert hier M.B.ter Borg als representant van het functionele en G.Dekker als representant van het substantiele denken.

³⁹ A.F.Droogers op het Paascongres van Gereformeerde studenten in Driebergen 1999 (*Nederlands Dagblad*, 16 april 1999)

⁴⁰ Zie K.van Loo, *Postmodern denken biedt christenen aanknopingspunten*, in het *Nederlands Dagblad* van 2 april 1999. Typerend is de reactie op het artikel, geschreven door M.J.Arntzen, *Geen verbond met postmodernisme sluiten*, in het *Nederlands Dagblad* van 12 april 1999. Arntzen toont zich een echte modernist, door het belang van dogma's en de wetenschappelijke bezinning daarop te benadrukken.

gemanipuleerde kenmerken en een verhoogd bewustzijnsniveau. Zo zal het verouderingsproces worden teruggedrongen („het is een kwestie van tijd dat ook onze gemiddelde levensverwachting aanzienlijk zal toenemen”) en zullen de verschillen tussen man en vrouw verdwijnen („de androgyne mens is in de mode, maar ook fysiek zullen we steeds meer op elkaar gaan lijken, en geslacht doet niet meer ter zake”). Aan het eind zegt Ostendorf: „Misschien dat je het evolutieproces zelf kunt zien als een god in wording. Binnenkort hebben wij waarschijnlijk de volledige controle over mens en materie. Dan zijn wij alleswetend, alomvattend en overal aanwezig. In feite is de mens dan zelf God geworden, *master of his own destiny*.”⁴¹ Een ontdekkend en schokkend maar veelzeggend verhaal.

Als God willen zijn - je zou het kunnen typeren als het oerverlangen van de mens. En er zijn blijkbaar nog steeds mensen die er in geloven, alle postmodernisme ten spijt. Ook in de postmoderne tijd staat de mens in het middelpunt. Het draait allemaal om jou. Dat is al eeuwen zo, maar in onze tijd komt daar nu bij, dat de sociale verbanden om je heen van steeds minder belang worden. Gevolg: de mens op eenzame hoogte. En zo zou je secularisatie kunnen typeren: de mens op eenzame hoogte. Secularisatie als een proces waarin je steeds meer los komt van God en van mensen.

Container Secularisatie wordt een beetje als containerbegrip gebruikt: er blijken veel omschrijvingen en definities van te bestaan. De *seculariseringstheorie* veronderstelt dat in een moderne samenleving de betekenis en sociale relevantie van godsdienst afneemt of zelfs verdwijnt. De moderne, door de wetenschap beïnvloede mens, kan zich niet voorstellen (rationeel!) dat hij nog behoefte heeft aan religie, aan zingeving buiten het zichtbare, rationele om. Aan het geloof in een God die hemel en aarde gemaakt heeft en nog steeds bestuurt en regeert.

Tegenwoordig is er haast niemand meer die in de seculariseringstheorie gelooft: algemeen is men de mening toegedaan dat het genuanceerder ligt. Kijk maar naar de situatie in de Verenigde Staten van Amerika. Een op en top moderne samenleving. Maar de religie speelt er nog steeds een belangrijke rol. En zijn er ook in ons land geen tendensen zichtbaar waaruit blijkt dat er behoefte is aan spiritualiteit, aan religieuze zingeving? Kijk naar de groei van evangelische bewegingen en de belangstelling voor oosterse religies en ‘hoogkerkelijke rituelen’.

Toch is de invloed van de cultuur op godsdienstigheid onmiskenbaar. Daarom wordt er in plaats van ‘afnemen of verdwijnen’ van de betekenis van godsdienst wel gepleit voor gebruik van het begrip ‘transformatie’, *verschuiving* van betekenis.⁴²

Over het algemeen genomen wordt secularisatie het meest gebruikt om de *verminderde invloed van godsdienst en kerk* aan te geven. Zo omschrijft Rootmensen⁴³ secularisatie als „een afname van de invloed van kerk en geloof en een toename van de mondigheid en zelfstandigheid van de wereld.” Met zo’n omschrijving is het niet verwonderlijk, wanneer je ook positief over secularisatie kunt zijn. Positieve gevolgen zijn volgens Rootmensen: opruimen van bijgeloof, stimuleren van tolerantie, aandacht voor mensenrechten, democratisering, onttrekken aan bevoogding en betutteling van de kerk en tenslotte een heilzaam klimaat van zakelijkheid. Het is overigens niet zo dat Rootmensen de minder fraaie gevolgen van secularisatie niet ziet. Wel merkt hij op, en je zou dat als een appél aan het adres van de kerk kunnen beschouwen: „Als het geloof echt iets voorstelt, kan dit niet worden aangetast door secularisatie.”⁴⁴

G.Dekker⁴⁵ definieert secularisatie als volgt: „*Secularisatie is het verminderen van de betrokkenheid op een andere beslissende werkelijkheid.*” Hij onderscheidt daarbij drie processen, die wel met elkaar samenhangen, maar zich niet gelijktijdig hoeven voor te doen:

1. Secularisatie als beperking van de reikwijdte van de godsdienst (samenlevingsniveau)
2. Secularisatie als aanpassing van de godsdienst (groepsniveau)
3. Secularisatie als vermindering van godsdienstigheid (individueel niveau)

Onder ‘godsdienst’ verstaat hij dan ‘de betrokkenheid op een andere beslissende werkelijkheid’. Met die ‘andere beslissende werkelijkheid’ bedoelt Dekker naar mijn idee een transcendente werkelijkheid, een werkelijkheid buiten de voor de mens zichtbare. Alhoewel ik begrijp dat Dekker met opzet een ‘neutrale’ invulling kiest - hij is niet voor niets socioloog -, zou ik zelf in de Nederlandse context liever spreken over ‘betrokkenheid op God’. De verschillende levensterreinen worden „losgemaakt van het evangelie”, zegt

⁴¹ P.Rikhof, *De mens wordt god*, artikel in *Carp.Baanbrekend magazine*, 1999 no 14

⁴² S.J.Vellenga, *Protestantisme en privatisering. Een kritische noot bij de seculariseringstheorie*, in: H.Stoffels (red.), *Onverwachte gasten*, blz.118

⁴³ B.Rootmensen, *40 woorden*

⁴⁴ B.Rootmensen, *40 woorden*, blz.35

⁴⁵ G.Dekker, *Godsdienst*, blz.107. Het betreft hier een „werkdefinitie”.

Noordegraaf terecht. „Een geseclariseerde samenleving wordt dan een samenleving zonder God, waarin een praktisch atheïsme op de verschillende terreinen de toon aangeeft⁴⁶. Het metafysische element uit de zingeving verdwijnt; het is een denken vanuit jezelf en niet vanuit God.

Ontkerkelijk Hoe werkt de secularisatie door in de Nederlandse samenleving? Het beeld⁴⁷ van die samenleving is globaal dat de overtuiging dat de zin van het leven in het leven zelf ligt (immanent) het sterkst ontwikkeld is. Vervolgens komt dan een algemeen transcendentiegeloof. En pas op de laatste plaats het christelijk levens- en wereldbeschouwingssysteem. Je kunt zeggen dat de beweging nog steeds gaat in de richting van een seculiere samenleving.

Dat kun je ook aan de cijfers zien. Het Sociaal Cultureel Planbureau heeft in 1994 een rapport⁴⁸ uitgegeven. Daaruit blijkt dat 45% van de Nederlandse bevolking niet in God gelooft, maar 44% van de bevolking lid is van een kerk en dat 30% ten minste eenmaal per jaar deelneemt aan een activiteit georganiseerd door de kerk. Ontkerkelijk schijnt trouwens een typisch Nederlands verschijnsel te zijn. In de landen om ons heen seculariseert men ook wel, maar blijft men wel langer lid van een kerk. Misschien hoort het -ironisch- wel bij de traditionele calvinistische inslag van de Nederlanders, dat zij ook veel radicaler voor de consequenties van hun ongelof staan. Waarmee ik overigens niet wil suggereren dat mensen alleen uit ongelof de kerk verlaten. De ontkerkelijk kan verschillende oorzaken hebben. Ze kan worden veroorzaakt door structurele en/of culturele ontwikkelingen in de samenleving. Maar ook door kerkelijke factoren, zoals opstelling en klimaat. Of door persoonlijke factoren: socialisatie, invloed van vrienden of huwelijk.⁴⁹

1.3.2.1. Gevolgen en effecten van secularisatie op maatschappelijk niveau

Gevolgen Allereerst en het meest fundamenteel is wel de *godsverduistering* te noemen. Daarmee wordt bedoeld dat God in de dagelijkse werkelijkheid wordt verzwegen. Hij ontbreekt gewoon. De werkelijkheid is een platte werkelijkheid geworden waarin voor een ‘verticale dimensie’ geen plaats is. Men noemt dit ook wel horizontalisering.

Daarnaast kun je een *marginalisering* van de godsdienst waarnemen. Zoals al aangegeven, komen levensdomeinen zelfstandig t.o.v. godsdienst te staan. Bij de ordening en inrichting van de samenleving is godsdienst geen (mede) constituerende factor meer.

Tenslotte is er een tendens naar *ontzuiling* en *deconfessionalisering*. Dit is vooral op organisatieniveau te zien en zou misschien daarom beter bij de gevolgen op kerkelijk niveau geplaatst kunnen worden. Toch noem ik ze hier, omdat beide zeer zeker ook maatschappelijke effecten hebben. Immers: de maatschappij is de plek waar organisaties veelal opereren. Ontzuiling is dan het proces waarin steeds minder organisaties gekoppeld zijn aan een bepaald kerkgenootschap of kerkelijke richting. En deconfessionalisering is het proces dat in levensbeschouwelijke organisaties godsdienst een geringere betekenis krijgt.

Effecten De *effecten* van deze gevolgen van de secularisatie zijn niet gering. Algemene effecten die aanwijsbaar zijn en die een gevolg zijn van o.a. secularisatie zijn:

- schaalvergroting
- specialisatie/professionalisering
- bureaucratisering
- smallere relaties
- abstracte samenleving
- culturele pluraliteit

„Onze samenleving wordt niet alleen steeds God-lozer maar ook steeds a-socialer... een samenleving waarin de zg. vrijheid van het individu centraal staat. En omdat een samenleving zo steeds minder samenleving is, moet er - omdat we toch met elkaar op hetzelfde grondgebied wonen - steeds meer geregeld en van bovenaf opgelegd worden.”⁵⁰

Kijken we naar de meer specifieke effecten van de gevolgen van secularisatie dan zijn te noemen:

⁴⁶ A.Noordegraaf, *Vijf broden*, blz.205

⁴⁷ Geschetst door G.Dekker in: Dekker/Gäbler, *Secularisatie*, blz.42

⁴⁸ J.W.Becker en R.Vink, *Secularisatie in Nederland*

⁴⁹ G.Dekker, *Godsdienst*, blz.167,168

⁵⁰ C.G.Geluk, *Hoe houden we*, blz.35

1) technocratische normen domineren De normen lijken grenzeloos geworden. Alles wat kan en financieel wenselijk is, moet ook kunnen. Volgens Rootmensen⁵¹ werkt dit *verschraling* in de hand, die zich uit in schrale plekken in het welvaartssysteem, in het vrijwel ontbreken van een moreel (ethisch) kader, in de erosie van saamhorigheid en solidariteit, in het armoede-lijden van emoties, relaties, fantasie en spel en tenslotte in het volledig gericht zijn op het nu. Ook leidt het volgens hem tot *ontpersoonlijking*: we hollen achter de feiten aan en alles moet nuttig, functioneel, rationeel en efficiënt zijn.

2) privatisering In de belevingswereld van de mensen is een onderscheid ontstaan tussen de openbare/publieke sfeer en de particuliere/private sfeer. De eerste wordt steeds meer als autonoom, vreemd en abstract ervaren. Gevolg: terugtrekken in een meer overzichtelijke wereld. Er ontstaat een vermindering van belangstelling voor 'grote wereldproblemen' en 'politiek'.

3) minderheid Een belangrijk cultureel aspect is, dat het christelijk geloof iets is geworden voor achterblijvers: het is niet meer toonaangevend. Godsdienst is veranderd van objectieve noodzaak tot subjectieve keus. En structureel kun je zeggen dat de macht van de kerk is verminderd. Dit zijn typische kenmerken van een minderheid⁵².

1.3.2.2. Gevolgen en effecten van secularisatie op kerkelijk niveau

De vanzelfsprekendheid voorbij Ik beperk het mesoniveau gemakshalve en terwille van de duidelijkheid tot het kerkelijk niveau. Ook daar is de doorwerking van de secularisatie terdege zichtbaar te maken. Heel pregnant komt dat naar voren in de afname van het kerkklimaat. Verder is net al gezegd dat de invloed van de kerk in de samenleving is gemarginaliseerd: de kerk is echt aan de rand van de samenleving terecht gekomen. Het is niet meer de kerk (of de godsdienst) die de normen en waarden bepaalt. Er is in dit opzicht sprake van *concurrentie*: de kerk moet het steeds vaker afleggen tegen andere 'meningbepalers' zoals bijvoorbeeld andere kerken/godsdiensten of de media. Dat heeft voor de kerk zowel interne als externe gevolgen.

Interne gevolgen: De kerk kan niet meer rekenen op de vanzelfsprekende trouw van de leden. En doordat de kerk in een concurrentiepositie is terecht gekomen, zie je dat er een tendens komt naar marktgericht-denken: om toch nog een zekere factor van betekenis te (kunnen) zijn, past de kerk haar meningen aan aan wat mensen graag willen of nodig (denken te) hebben. De mate van acceptatie door mensen is namelijk groter wanneer opvattingen van de kerk overeenstemmen met de eigen opvattingen. Er komt een aanpassing aan verandering van leven en bewustzijn (ethicalisme), er treedt horizontalisering op doordat de kerk kiest voor het immanente en tegen het transcendente en je ziet dat er een verschuiving komt van het utopische (eschatologische) naar het ideologische (meer hier en nu gericht). Terecht merkt Dekker op dat binnen deze laatste twee punten het wezen van de godsdienst op het spel staat, dat in zijn wezen immers is: het betrokken zijn op een andere beslissende werkelijkheid⁵³. Tenslotte kun je nog als intern gevolg van de concurrentiepositie waarin de kerk is terecht gekomen noemen, dat mensen (leden) hogere eisen gaan stellen aan de medewerkers (ambtsdragers, kerkelijke functionarissen), waardoor er behoefte ontstaat aan professionalisering, en ook hogere eisen gaan stellen aan de organisatie van de kerk, waardoor bureaucrativering ontstaat.

Externe gevolgen: De inrichting en ordening van de samenleving zijn minder betrokken op godsdienst en kerk. De godsdienst is een afzonderlijke sector geworden, een deel-samenleving. Daardoor ontstaat wat genoemd wordt 'verkerkelijking van het christendom' (de term is van Kaufmann⁵⁴), waaronder verstaan wordt dat de godsdienst zich als het ware terugtrekt uit de ruimere samenleving en zich opsluit binnen de kerkelijke sector van de samenleving.

Een ander gevolg, maar samenhangend met de net genoemde interne gevolgen, is, dat de kerk door de mensen (leden) doelgericht wordt gebruikt. Er is een sterk instrumentele opvatting en houding ten opzichte van de kerk ontstaan: de mens 'gebruikt' de kerk als een instrument voor de realisering van zijn of haar bedoelingen. Daardoor ontstaat er ook een min of meer vrijblijvende houding tegenover de kerk, en navenant godsdienstige tolerantie. Godsdienst kan dan nog best belangrijk zijn voor mensen, maar die betekenis is in z'n algemeenheid wel minder geworden en ook minder direct gekoppeld aan een kerkelijke gemeenschap. Het kerkelijk 'shoppen' past goed in deze optiek.

1.3.2.3. Gevolgen en effecten van secularisatie op individueel niveau

⁵¹ B.Rootmensen, *40 woorden*, blz.39v

⁵² J.Hendriks, *De kerk als cognitieve minderheid*, in: Dekker/Gäbler, *Secularisatie*, blz.150

⁵³ G.Dekker, *Godsdienst*, blz.147

⁵⁴ G.Dekker, *Godsdienst*, blz.138, 139

Eiland Hoe stempelt secularisatie en de processen van differentiëring, rationalisering, democratisering en subjectivering de 'way of life' van individuele mensen? Allereerst valt dan ook hier weer te noemen het feit dat steeds minder mensen lid zijn van een kerk. Geloof is voor mensen minder belangrijk geworden: een subjectieve keus.

Maar ook bij mensen die nog wel naar de kerk gaan, veranderen er dingen in denken en handelen. Door de fragmentisering en differentiëring worden godsdienstige opvattingen niet meer geïntegreerd in de samenleving en in andere verbanden (privatisering). Dit heeft voor de individuele mens twee gevolgen:

1) Enerzijds is het voor hemzelf moeilijker geworden de religieuze dimensie toe te passen in andere levensdomeinen dan de godsdienstige. Het godsdienstige terrein is een eiland geworden en de gelovige vindt het steeds moeilijker om verbanden naar 'andere (ei-)landen' te leggen. Soms is het zelfs gewoon een kwestie van overleven om godsdienst los te zien van andere levensverbanden, wil je niet vastlopen in de (mentaliteit van de) huidige maatschappij.

2) Anderzijds wordt een mens ook meer op zichzelf teruggeworpen bij het ontwerpen en vormgeven van zijn religieuze dimensie. Er ontstaat referentieverlies, waardoor de persoonlijke overtuiging steeds belangrijker wordt. Geloven is een privé zaak geworden en een appel op gezamenlijke verantwoordelijkheid is haast niet meer mogelijk.

Het is een fundamenteel gegeven, dat opvattingen van mensen voor hen geloofwaardig zijn en blijven, wanneer en voorzover die opvattingen en mensen omringd zijn door een wereld (gemeenschap) die die opvattingen deelt en bevestigt⁵⁵. Echter, datgene wat men gemeenschappelijk heeft wordt steeds abstracter van aard en komt steeds verder af te staan van de geloofswerkelijkheid. Mensen worden steeds meer op zichzelf terug geworpen. Maar niet iedereen is ook daadwerkelijk in staat voor zichzelf een eigen zingevingssysteem op te bouwen. Daardoor ontstaat *desoriëntatie*. Volgens Heitink ontstond door de rationalisering niet alleen bewustzijnsverruiming (een ander Godsbeeld, mens- en wereldbeeld) maar ook bewustzijnsverschraling. Hieronder verstaat hij ervaringsverlies, tekort aan levensverdieping en crisis in zingeving. De moderne mens is op anderen gericht (*other-directedness*; bepaling van buitenaf), in tegenstelling tot de mens die m.n. gericht is op innerlijk ideaal. Verder wordt alles beoordeeld op het nut (utilitarisme) Het leven is eenzijdig gericht op activiteit en de eigenwaarde wordt bepaald door succes. Als laatste typering gebruikt Heitink het woord '*sprachnot*', waarmee hij bedoelt aan te geven, dat mensen op zich woorden genoeg (ter beschikking) hebben, maar dat ze bepaalde dingen niet meer kunnen zeggen, m.n. op het gebied van lijden, vreugde, eenzaamheid, verlangen, hoop en vertwijfeling. „Waar de tussenmenselijke taal voor deze ervaringswereld verstomt, sterven ook de gevoelens die ze uitdrukt af.” Daardoor vervreemdt de mens van zichzelf en de eigen ervaring. En subject en object worden gesplitst, waardoor het vermogen tot participatie en tot symbolisch en mythisch denken verloren gaat. Gevolgen: starheid, geslotenheid, ik-krampe en ik-inflatie⁵⁶.

Als overige effecten van o.a. secularisatie kunnen worden genoemd:

- afname van de substantiële rationaliteit, d.w.z. dat het inzicht in de samenhang van de dingen en het vermogen om op grond van dit inzicht te handelen minder is geworden. De mens is machtelozer en afhankelijker geworden (N.B.!).
- intellectualisering en primitivering: enerzijds is er een toename van het rationele, technische denken, anderzijds is er behoefte aan simpelheid, aan een primitiever denken
- *homelessness*: de menselijke geest voelt zich in deze gedifferentieerde wereld nergens meer thuis.

Ook door deze dingen zal een mens geneigd zijn zich terug te trekken in zijn eigen vertrouwde, veilige wereld (privatisering). Rootmensen wijst er op dat de argwaan ten op zichte van anderen steeds groter wordt. Ongeborgenheid roept wantrouwen op. Maar ook een opeenstapeling van desillusies (wanneer dromen zijn stukgeslagen). Door dat wantrouwen wordt het isolement van het individu nog groter dan het al is (muren om je heen bouwen, standpunt verharderen), ontstaat er een ware kaalslag van idealen en ideologieën (vertrouwen in veel instituties is gedaald) en wordt bovendien ons innerlijk aangetast: onbevangenheid wordt vernietigd en naast gepast wantrouwen is er ongepast wantrouwen ontstaan (sceptis, cynisme, doemdenken, vertekening van feiten).

Binnen-kerkelijke secularisatie Denken dat de secularisatie aan de kerk(mensen) voorbij gaat is een illusie. Iedereen die zichzelf een beetje kent, zal moeten erkennen dat veel gevolgen en effecten van de secularisatie heel herkenbaar zijn, ook in het eigen leven. De moderne mens zit in ons hart! Secularisatie

⁵⁵ G.Dekker, *Geloven in een gesecculariseerde wereld*, in: G.Dekker, (e.a.), *Secularisatie: crisis of uitdaging*

⁵⁶ G.Heitink, *Secularisatie en het individuele geloofsleven*, in: Dekker/Gäbler, *Secularisatie*, blz.167v

ontkennen of negeren is dan ook het ergste wat je kunt doen. Christenen hebben de opdracht gekregen kind van God te zijn in de wereld. Wereldmijding past daar niet bij. Tegelijk is er de notie van het 'niet van de wereld zijn'. Wereldliefde in de zin van 'wereldgelijkvormigheid' past ons dan net zo min als wereldmijding. Het is goed daarbij met name te denken aan innerlijkheden en niet aan uiterlijkheden. In het kader van 1 Joh.2:15-17 trekt Geluk een lijn van wereldliefde naar de onderlinge omgang in de gemeente: „Wereldliefde belemmert het aanvaarden *van* en een goede omgang *met* elkaar.” De invloed van secularisatie in de christelijke gemeente is volgens hem te zien in de toenemende wereldliefde en in het daarmee samenhangende individualiseringsproces⁵⁷.

Ook binnen de kerk vormt de secularisatie een reële bedreiging.

P.van der Ploeg heeft in dat kader de typering 'binnen-kerkelijke-secularisatie' bedacht. „Deze binnen-kerkelijke sekularisatie laat de kerkmuren staan, houdt de kaartenbakken gevuld, laat gebruiken als regelmatig bijbellezen en bidden en elke zondag ter kerke voortleven, laat de benaming 'gereformeerde' voortbestaan, laat het uiterlijke, laat de verpakking intact. Het is alleen de inhoud die slinkt en krimpt: in steeds minder bereiken van leven en samenleven zijn de 'gereformeerde' betekenissen, normen en waarden nog relevant en geldig.” Van der Ploeg is hard in zijn analyse: „Van de jongere kerkverlaters kan gezegd worden dat ze weliswaar binnen een 'gereformeerde' sfeer zijn gesocialiseerd thuis, maar dat het veelal een gesekulariseerd 'gereformeerde' sfeer was. (...) Het verlaten daar van is niet zo veel meer dan het afschaffen van uiterlijkheden, het wegwerpen van verpakking. (...) De term 'kerkverlating' houdt de voorstelling in stand dat er een overgang zou plaatsvinden van binnen het 'gereformeerde' naar buiten. Deze voorstelling van zaken ontkent of verbloemt de binnen-kerkelijke sekularisatie, die de scheiding tussen het 'gereformeerde' en wat daar buiten is diffuus maakt en steeds verder opheft. In het verlengde hiervan kan gesteld worden dat de meeste jonge kerkverlaters geen kerkverlaters zijn. Ze hebben weliswaar een formeel kerklidmaatschap opgezegd, maar ze hebben niets verlaten.”⁵⁸

Alhoewel die laatste constatering van Van der Ploeg toont dat zelfs sociologie geen objectieve of neutrale wetenschap is, komt wel indringend naar de kerk toe de vraag hoe seculier kerkleden zijn. Zelfanalyse kan in dit opzicht geen kwaad.

Kansen door de secularisatie Net als van het postmodernisme kan naar mijn idee ook van de secularisatie gezegd worden dat het kansen biedt. De verleiding is groot - de kerkverlating in ogeschouw nemend - bij de pakken neer te gaan zitten. Een uitdaging kan het zijn - na teruggeworpen te zijn op het werkelijke wezen van kerk en geloof - met vernieuwde inspiratie de wereld in te gaan, de actualiteit en zeggingskracht van het bijbels geloven te laten zien en ervaren, de betrokkenheid op de Ander en de ander handen en voeten te geven. We kunnen ons als kerkleden niet meer verschuilen achter de grote woorden van de kerk. Het komt aan op ons persoonlijk getuigenis in onze individuele situatie met andere mensen. Dan zal blijken of ons geloof echt, authentiek, existentieel is. Of het echt wat voorstelt. En is dat geen winst?

1.4. KIEZEN OM TE (OVER)LEVEN - over jongeren en (hun) cultuur

Inleiding Nadat in de vorige paragraaf een schets is gegeven van de maatschappelijke context waarin wij leven, de cultuur, gaan we nu na hoe jongeren in die context staan. Er zou wat voor te zeggen zijn om dit onderwerp te bespreken als onderdeel van de vorige paragraaf. Ja, er zijn zelfs raakpunten met 1.2., dus ook in die paragraaf zou op 'jongeren en cultuur' kunnen worden ingegaan. Toch is gekozen voor een aparte paragraaf. Zoals jongeren zelf iets specifiek *eigen* hebben (en daarover gaat per slot van rekening dit hoofdstuk), zo heeft ook hun cultuur en de manier waarop zij in de cultuur staan en er mee omgaan, iets heel *eigens*. Daarom verdient dit onderwerp aparte aandacht.

Eerst wordt ingegaan op jeugdcultuur: wat is het?, hoe ontstaat het?, hoe staan jongeren in de samenleving en hoe moeten volwassenen er op reageren? Daarna wordt geprobeerd kenmerken van de huidige jeugdcultuur aan te geven.

1.4.1. JEUGDCULTUUR

Oud vs jong „De jeugd van tegenwoordig houdt van luxe. Ze heeft slechte manieren, veracht alle gezag, heeft geen respect en praat, als ze zou moeten werken. Jongeren spreken hun ouders tegen, kletsen in

⁵⁷ C.G.Geluk, *Hoe houden we*, blz.55,56

⁵⁸ P.van der Ploeg, *Het lege testament*, blz.147,148

gezelschap, schrokken aan tafel, slaan hun benen over elkaar en tiranniseren hun ouders.’’ Ziedaar een aardige schets van de jeugd. Het is een citaat. En een opmerkelijke ook, want het is geschreven door Socrates, in de vijfde eeuw voor Christus!⁵⁹ Hoe waar is de constatering van Prediker dat er ‘niets nieuws onder de zon is’.

Blijkbaar hebben ouderen altijd moeite gehad met de opstelling en levensinvulling van jongeren. Misschien zou je wel kunnen zeggen: het hoort erbij, die spanning (soms wordt wel gezegd: kloof) tussen jong en oud. En dat is natuurlijk een interessant gegeven, dat de spanning die het omgaan tussen oud en jong oplevert allicht wat kan relativeren.

De jeugd als generatie Wat bindt jongeren samen? Allereerst is dat natuurlijk de leeftijd. Het feit dat in een bepaald jaar (bepaalde jaren) kinderen zijn geboren. Dit wordt wel de *biologische generatiewisseling* genoemd, en deze verloopt continue: ieder moment wordt als het ware een nieuwe biologische generatie geboren. Deze geboortecohorten geven een *generatiepositie* aan, d.w.z. het wijst op een objectieve, gemeenschappelijke positie in de sociale ruimte, gebaseerd op het geboren zijn in een bepaald jaar en in een bepaalde nationale verbondenheid of taalgemeenschap. Zo’n generatiepositie biedt in potentie de mogelijkheid voor het ontstaan van een sociologische generatie. In potentie: het hoeft niet: niet elke generatie heeft (had) iets eigens.

Meestal is daar meer voor nodig dan in een zelfde jaar in het zelfde land geboren worden. Wanneer mensen deel hebben aan dezelfde lotgevallen, dan ontstaat mee daardoor een *generatiesamenhang*.

En een derde onderscheidingsniveau is de *generatie-eenheid*. Hierover wordt gesproken wanneer leden van dezelfde generatiesamenhang een specifieke oriëntatie ontwikkelen op actuele maatschappelijke ontwikkelingen. Het is mogelijk dat binnen een generatiesamenhang meerdere generatie-eenheden voorkomen⁶⁰.

Lang niet alle jongeren zijn in te kaderen in generatie-eenheden of onder te brengen in een jeugdcultuur. Er spelen dus meer factoren een rol dan de net genoemde (leeftijd, lotgevallen en oriëntatie). Gedacht kan worden aan klasse (afkomst), onderwijs, sekse en etniciteit. Opvallend blijft de ‘zwijgende meerderheid’, de grote groep jongeren die geneigd is tot (uiteenlopende) vormen van conformisme⁶¹. Toch worden ook zij beïnvloed door wat de meest opvallende vertegenwoordigers van hun generatie doen en denken. Het effect van jeugdculturen wordt pas via een „langgerekte echo’’ merkbaar. „De meeste jongeren zijn ver verwijderd van het epicentrum van de schok. Zij voelen slechts de trillingen van hun tijd.’’⁶² Het is goed hier te concluderen, dat *de* jeugd niet bestaat. Praat je toch over de jeugd en over de jeugdcultuur, dan ben je altijd aan het generaliseren. Daar is niks mis mee, het kan bepaalde tendensen heel duidelijk maken, als je je maar wel bewust bent, dát je generaliseert.

Tegencultuur Wat toch altijd wel kenmerkend is geweest voor jongeren, is dat zij een eigen wereld zoeken, los van die van volwassenen en soms haaks daarop. Ze zoeken mogelijkheden en middelen zich te onderscheiden van anderen (volwassenen en kinderen), om een eigen en gedeeltelijk afgesloten milieu (subcultuur) te vormen. Voor jongeren is het leven nieuw en ze gaan het met meer risico en durf aan dan volwassenen. Daar komt bij dat ze dynamisch zijn, flexibel, ze passen zich snel aan; ze volgen de mode op de voet, om niet te zeggen dat ze de mode maken. We leven in een razendsnelle cultuur. Je zou haast kunnen zeggen, dat verandering de enige constante factor is⁶³. En jongeren zijn het symbool van verandering. Voor ouderen is dat bedreigend. Het maakt ze onzeker. „Ooit hebben ouderen de tijd meegemaakt dat zij ‘modern’ waren en het leven feilloos in hun greep leken te hebben. Naarmate zij ouder worden, gebeuren er steeds meer dingen die zij niet begrijpen of waar zij geen affiniteit mee hebben. Jongeren vertegenwoordigen de opkomst van een lelijke nieuwe wereld en de teloorgang van de oude, vertrouwde samenleving.’’⁶⁴ Een gespannen (overspannen) reactie is dan heel begrijpelijk. Daar komt nog iets bij. Doordat de jeugdcultuur een tegencultuur is, kan het voor ‘de gevestigde orde’ ontdekkend, om niet te zeggen schokkend zijn, met de neus op de eigen werkelijkheid te worden gedrukt. Meestal tonen tegenculturen (ongenuanceerd maar) feilloos aan waar de bestaande cultuur mank gaat. „De

⁵⁹ P.Giesen, *Laat me feesten*

⁶⁰ R.Abma, *Jeugd en generatie. De generatie sociologische benadering*, in: C.Klaassen (red), *Jeugd als sociaal fenomeen*

⁶¹ J.Janssen, *Jeugdcultuur*, blz.26,27

⁶² J.Janssen, *Jeugdcultuur*, blz.243

⁶³ W.Mahedy en J.Bernardi, *Een generatie*, blz.28

⁶⁴ P.Giesen, *Laat me feesten*

jeugdcultuur is het geweten van de samenleving, die deze eraan herinnert dat er tenminste twee manieren van beschouwen en denken en handelen zijn (...)”⁶⁵

Het is goed voor te stellen, dat ook daardoor vaak ondoordacht op die tegencultuur wordt gereageerd. Volwassenen hebben de behoefte om in de eigen en afgesloten jongerenwereld sturend en regelend op te treden. Ze hebben de neiging bepaalde zaken te reserveren voor de jongeren, die zich daar op hun beurt niet in herkennen en iets anders voor zichzelf verkiezen⁶⁶. Volwassenen reageren vervolgens negatief op die ‘nieuwigheden’. Misschien is dat ook de bedoeling van de subcultuur: ze willen aftasten hoever ze kunnen gaan, waar de grenzen liggen. Dit kan leiden tot extremiteiten. Als volwassene loop je dan gauw het gevaar ook ‘extreem’ te reageren. Maar daarbij wordt vergeten onderscheid te maken tussen vorm en inhoud. „Veel hedendaagse opwinding over de uiterlijke verschijningsvorm van de skinhead is juist zo onproductief omdat ze zich verliest in vormkritiek. Het zijn vertogen over buitenkant en etiquette die de werkelijke oorzaken en problemen onbesproken laten. Men mag oorzaken en representaties niet verwarren.”⁶⁷ Daar komt nog bij dat die ‘extremiteiten’ vaak heel ernstig lijken, terwijl na verloop van tijd de scherpe kantjes er af zijn en een grote mate van acceptatie ontstaat. „Jeugdculturen rollen als lavastromen na een uitbarsting de berg af, ze trekken een gloeiend spoor. Na enige tijd echter stollen ze en groeien er bloemetjes op het vuur. Daarna kan het protest weer van vooraf aan beginnen.” Ook dit kan de (gespannen) omgang wat relativeren, terwijl er tegelijk niet voor weggelopen moet worden grenzen die van waarde zijn ook duidelijk te trekken (maar daarover later).

In de VS is een theorie ontwikkeld waarin veranderingen in opeenvolgende generaties cyclisch en redelijk voorspelbaar lijken. De eerste en meest dominante generatie aan het hoofd van elke cyclus is een *zeer idealistische*. Die wordt onmiddellijk gevolgd door een ondergeschikte generatie, die minder aandacht krijgt en een meer *praktische, reactieve instelling* heeft. Reactieven en idealisten moesten nooit veel van elkaar hebben. Maar uiteindelijk sluiten ze vrede en besluiten tot samenwerking om hun kinderen beter op te voeden. Het resultaat is dan weer een *dominante* generatie. Deze cyclus doet zich al enkele eeuwen voor (de eerste idealisten waren de puriteinen) en is inmiddels viermaal herhaald; de laatste is de reactie van de ‘generatie X’ (of ‘niks’) op de ‘babyboomers’.⁶⁸

Jeugdstijlen De jeugdcultuur bestaat evenmin als *de* jeugd. Dat is altijd zo geweest. Maar het lijkt erop alsof dat de laatste decennia steeds meer bevestigd wordt. Janssen meent dat het vanaf de jaren zeventig steeds moeilijker is geworden trends en stijlen uit elkaar te houden. Jeugdcultuur wordt steeds meer een *individueel verschijnsel*. Globaal kun je volgens hem in de recente geschiedenis onderscheiden:

- vrije jeugdbeweging (ongeveer 1890)
- geleide (verzuilde) jeugdbeweging (ongeveer 1920)
- protest: Nozems, Provo’s en studenten (ongeveer 1960)
- geïndividualiseerde en gecommmercialiseerde stijlvarianten (ongeveer 1975).

De jeugdcultuur is begonnen als *pedagogische beweging*: er werd iets geleerd, iets overgedragen, er was een belangrijke vormende waarde. Later kwam het *kritische* meer naar voren, dat we zo net als ‘tegencultuur’ typeerden. Tegenwoordig zijn die beide functies nagenoeg verdwenen⁶⁹.

De trend is individualisering. En ook de jeugdcultuur wordt daarin meegezogen. Het jong-zijn wordt niet meer beleefd als een groepsverschijnsel. Dat was ooit wel het geval en in Nederland waren ook de jongeren keurig in verzuild verband geordend. Dat verband verschoof eerst naar een veel lossere categoriaal niveau, om vervolgens op te lossen in de geïndividualiseerde samenleving. Janssen verwacht dat de individualisering geïnstitutionaliseerd zal worden. Tegelijk ziet hij weer een groeiende behoefte aan herkenbaar groepslidmaatschap.

We willen hier aandacht geven aan de sociologische indeling op dit punt. Soms doen jeugdculturen zich voor als georganiseerde groepsverschijnselen: een eigen kleding, ballotage, moraal, plaats van samenkomst en directe contacten tussen de deelnemers. In de sociologie wordt dan in strikte zin van een *groep* gesproken. Soms zijn jeugdculturen niet meer dan overeenkomsten tussen jongeren die bijv. via massacommunicatie en massaconsumptie tot stand komen. Er is dan geen sprake van (direct) contact. Sociologen noemen dit een

⁶⁵ G.C.de Haas, *Andere tijden*, blz.52

⁶⁶ G.C.de Haas, *Andere tijden*, blz.34,35

⁶⁷ J.Janssen, *Jeugdcultuur*, blz.247

⁶⁸ De theorie is ontwikkeld door W.Strauss en N.Howe en wordt vermeld in: W.Mahedy en J.Bernardi, *Een generatie*, blz.29,30

⁶⁹ G.J.Blanken (red.), *Jeugdwerk*, blz.27

categorie. Tenslotte onderscheiden we cultuur als *individuele constructie*, als een vorm van *bricolage* (doe-het-zelf). De huidige jeugdcultuur wordt hier het meest door gekenmerkt⁷⁰.

Groepsgebeuren Ondanks de toenemende individualisatie, blijft de jeugdcultuur toch heel duidelijk ook een groepsgebeuren; muziek, kleding (en tegenwoordig in mindere mate: opvattingen) werken als bindmiddel. „Om opgenomen te worden in de gabberfamilie volstaat het gabberuniform: een kaalgeschoren hoofd, Nike Air-Max-schoenen en een Australian-trainingspak, gecombineerd met een zwart bomberjack.(...) ‘Het gaat erom dat je bij elkaar hoort; je weet dat je elkaar kunt vertrouwen. Als je problemen hebt kan je bij de anderen terecht, ook al ken je elkaar niet eens echt goed, of zo.’” En het ironische is dat de commercie er handig op inspeelt. „Zonder overdrijven is de gabbercultuur het meest succesvolle culturele exportproduct dat Nederland de laatste tien jaar heeft voortgebracht.”⁷¹

In de groep gelden regels, de sociale code. Daaraan heb je te voldoen, anders lig je eruit. Zo is er ook een ‘pikorde’: een of meer leiders die bepalen wat er gebeurt. Wil je hogerop, dan moet je laag beginnen. Opvallend is de positie van meisjes in de gabberwereld: ze hebben een volgzame rol, ze komen altijd met een groep jongens mee⁷². Zo’n groeps cultuur maakt het niet altijd makkelijk achter de persoonlijke opvattingen en motieven van een individu te komen. Zeker waar (de) anderen bij zijn, val je de groep niet af of geef je geen blijk van ‘afvallig gedrag’. Het doet menige catecheet of jeugdlerder de haren omhoog rijzen. „In een ‘een-op-een-situatie’ valt er best mee te praten, maar zo gauw ze in de groep zitten is het hopeloos”, kun je regelmatig horen. Het is dan goed te beseffen dat een groep niet zelden zo positief of negatief is als de leider ervan hem maakt.

Horen bij een bepaalde groep kan veel voor iemand betekenen: erkenning en herkenning, eindelijk geaccepteerd worden of niet meer gepest. Maar ook een positieve identificatie om tot zelfstandigheid te komen, door een bepaalde rol te vervullen en een bepaalde functie te hebben t.o.v. anderen. De groepsolidariteit is vaak heel groot, zoals uit het ‘gabbercitaat’ van hierboven blijkt. Jongeren kunnen zo heel direct iets voor elkaar betekenen.

Als laatste noem ik hier nog, dat zo’n groep binnen de totale jeugdcultuur, zich niet alleen afzet tegen ouders en/of andere volwassenen, maar ook regelmatig tegen andere groepen

Luxe-probleem? Niet in alle tijden en op alle plaatsen kun je heel duidelijk een aparte jeugdcultuur onderscheiden. Het ontstaan van zo’n cultuur zou je kunnen typeren als luxe. Alleen in een samenleving waar jongeren de ruimte hebben om hun volwassenheid (en vooral de maatschappelijke consequenties daarvan) nog even uit te stellen, is er voor hen de gelegenheid een eigen wereld te creëren, anders dan die van de volwassenen om hen heen. Daarom is het bestaan van een echte jeugdcultuur pas weer iets van de laatste decennia, nadat in de vorige eeuw de kinderarbeid werd afgeschaft en de school een belangrijke functie kreeg in het leven van jongeren. Kregen jongeren ‘vroeger’ niet de tijd om ‘anders te zijn’, omdat het werk op hen wachtte, tegenwoordig biedt het ‘eiland’ van de school kansen te over. ‘Vroeger’ was er een duidelijke markering van de overgang van kind naar volwassene, ‘tegenwoordig’ is die overgangstijd veel groter geworden en ook minder duidelijk gemarkeerd en leeftijdsgebonden.

Erikson wijst erop dat zo’n experimenteer-ruimte (hij gebruikt het woord *moratorium*) voor de ontwikkeling van een eigen identiteit van wezenlijk belang is. De adolescent moet de gelegenheid hebben het anders te doen dan zijn opvoeders, hij moet de grenzen kunnen aftasten, hij moet in een crisis worden gebracht. Zonder het nu met dat dwingende in zijn gedachtengang eens te zijn, kun je je er wel wat bij voorstellen dat iets nooit iets eigens wordt, iets van jezelf, wanneer je er niet *zelf* achter bent gekomen dat het ook daadwerkelijk van waarde is. Iets doen op gezag van een ander is misschien wel heel gemakkelijk, en het kan daardoor ook wel aantrekkelijk lijken, maar je internaliseert dat ‘iets’ daarmee niet (het wordt niet ‘iets’ van *jezelf*) en het is even gemakkelijk er weer afstand van te doen als dat je het hebt ‘aangenomen’.

Je kunt dus wel zeggen, dat het ontstaan van een eigen ruimte voor de jeugd, een jeugdcultuur, luxe is: het moet (maatschappelijk, financieel) kunnen. Maar het is geen *luxe-probleem*. Althans: dat zou het niet moeten zijn.

Daarmee is overigens niet gezegd, dat jeugdcultuur een ‘cultuurprobleem’ is, dat het be- en ontstaan van een jeugdcultuur slechts het gevolg is van de algemene cultuur of van de uitwerking van bepaalde theorieën⁷³. Het is eigen aan jongeren op een bepaalde leeftijd anders te willen zijn, zich te onderscheiden

⁷⁰ J.Janssen, *Jeugdcultuur*, blz.11

⁷¹ citaten uit het artikel van D.Bergman, *Gabbers verlangen*

⁷² zie de vorige noot

⁷³ Vergelijk de reactie op de visie van Keyes (1.2.)

van of zich af te zetten tegen ouders en/of volwassenen. Waar het om gaat is, dat ze nu, in onze tijd en cultuur, daar ook daadwerkelijk (weer) de gelegenheid voor krijgen.

Onzekerheid Jongeren komen op het eerste gezicht zelfverzekerd en soms zelfs bedreigend over. Niet zelden loop je een straatje om, wanneer er een groep jongeren bij elkaar staat. Toch is die vermeende zekerheid vaak maar schijn. Eerder (in 1.2.) is er al op gewezen dat er in de adolescentie veel op de jongeren afkomt. Dat geldt ook als je naar de cultuur kijkt. Aan de ene kant wordt er vanuit de 'oudercultuur' druk uitgeoefend op de jongeren zich te conformeren aan de traditionele gedragsstandaarden van de eigen groepering. Aan de andere kant trekt de jeugdsubcultuur aan ze. Trouwens: hoe sterk staat de 'oudercultuur' zelf nog in haar schoenen? Staat die ook niet onder druk van de moderne westerse cultuur? Dat betekent dat er ook op dit punt een spanningsveld is van conflicterende waarden, normen, verwachtingen en aspiraties. Kregen mensen 'vroeger' bij hun geboorte een mening, een moraal, een sociale positie en een woonplaats aangereikt, 'tegenwoordig' wordt men geacht z'n eigen pakket samen te stellen in de supermarktcultuur. *Je moet kiezen om te (over-)leven*. Een identiteit bij elkaar sprokkelen naar eigen inzicht en keuze. „Door 'sampling' en 'mixing' maken we van bekende ingrediënten een nieuw geheel dat als belangrijkste boodschap onze authenticiteit uit moet dragen.”⁷⁴

Interessant is in dit opzicht de opvatting van Alma⁷⁵, overgenomen door Ploeger⁷⁶, dat het 'hier-en-nu-gedrag' van jongeren niet zoveel te maken heeft met hedonisme, maar meer met de veranderende tijdsbeleving op grond van onzekerheid over de toekomst (waarover jongeren overigens optimistisch zijn, maar ze hebben gewoon het besef dat het anders kan lopen dan ze zich voorgenomen hebben.) De 'hier-en-nu-orientatie' kan opgevat worden als een manier om de ervaren tegenstrijdigheid 'uit te houden' en optimistisch te blijven, ondanks tegenvallers en mislukkingen. In dit kader kun je het isolement van het christelijk geloof (in een eigen levensdomein⁷⁷) in zekere zin opvatten als bescherming: het geloof wordt niet geconfronteerd met andere opvattingen en niet kritisch bevraagd. Verschillende referentiekaders blijven naast elkaar bestaan waardoor 'coping-gedrag' mogelijk is. Jongeren zoeken geen omvattende antwoorden, maar pragmatische, situatie-specifieke oplossingen voor problemen. Tegelijk is die bescherming ook weer een zwakke plek. Want het feit dat er niet kritisch bevraagd wordt (of mag worden) of dat er geen confrontatie met andere meningen plaatsvindt, belemmert de jongere zelf 'door het geloof heen te gaan' en te gaan 'geloven op eigen benen'. Je wordt dan eerder een naper dan een 'zelf-gelover'.

Zelf bewust bezig zijn en bouwen aan je eigen identiteit is positief, maar maakt ook onzeker. Het werpt je op jezelf terug, met alle gevolgen die dat voor je zelfbeeld en identiteitsontwikkeling kan hebben. Steun en vastigheid zijn dan onontbeerlijk.

Positieve identificatiefiguren? En juist daaraan ontbreekt het vaak: steun en vastigheid. Gebrek aan leiding van ouders en opvoeders kan de onzekerheid bij jongeren nog groter maken. Zijn volwassenen nog wel identificatiefiguren? En zo ja, zijn het dan nog wel identificatiefiguren die het navolgen waard zijn? „Wij zijn een onzekere generatie, die veel zorgen heeft. We voelen dat we de voordelen en de mogelijkheden missen, die onze ouders wel hadden. We hebben geen eerbied voor regels en beschouwen alles als relatief. Onze ouders hebben ons thuis te weinig grenzen gesteld. We zien hoe de regering en de industrie voortdurend regels overtreden, die ze zichzelf hebben opgelegd. We zien ook, dat mensen die de regels overtreden, bovenaan de maatschappelijke ladder terechtkomen, terwijl het voor degenen die zich aan de regels houden steeds moeilijker wordt om te overleven.” „Jongeren zijn opgegroeid met het gevoel dat alles mogelijk is, maar ook dat alles onzeker is”, aldus een vrij negatieve, maar (denk ik) wel herkenbare analyse van F.Fischer⁷⁸, die de vraag naar het 'zijn wij nog wel identificatiefiguren?' onderstreept.

Heel pregnant komt die vraag naar voren n.a.v. een analyse van Mahedy en Bernardi. Zij geven een beeld van de 'generatie X' (of 'niks') zoals die in de VS zich voordoet. Het eigene van die context willen we in ogenschouw houden, maar ook het gegeven dat 'Europa' de VS vaak op afstand volgt. Mahedy en Bernardi typeren 'generatie X' als *vereenzaamd*. Vereenzaming is niet hetzelfde als eenzaamheid. „Eenzaamheid is een staat van leegheid, maar bij vereenzaming is het leven van iemand vol van activiteiten, alleen zonder hulp

⁷⁴ M.van Lieshout, *Het lichaam*; vrgl. J. Janssen, *Jeugdcultuur*, blz.189

⁷⁵ H.H.Alma, *Geloven*, blz.232

⁷⁶ A.K.Ploeger, *Inleiding*, blz.133

⁷⁷ Zie 1.3.

⁷⁸ F.Fischer, *Jongeren op zoek*

van familie of vrienden.’’ Woorden die dan boven komen zijn fundamenteel wantrouwen, angst, kwetsbaarheid, rusteloos, apathisch. „Velen, misschien wel de meesten van ons (twintigers/dertigers), hebben nooit ervaren wat echt vertrouwen en verantwoordelijkheid inhoudt.’’ Het zijn met name de ouders (de ‘babyboomers’ en de ‘yuppies’) die het moeten ontgelden. Zij hebben hun kinderen in de steek gelaten als het gaat om morele leiding en geestelijk welzijn. „...tallose ouders en andere belangrijke volwassenen waren niet thuis voor hen in hun kinderjaren en puberteit.’’ „Vereenzaming is het blijvende resultaat van verwaarlozing.’’ Twee-verdien-situaties en echtscheidingen zijn in dit opzicht funest.⁷⁹

Muziek Alle tot nu toe genoemde elementen komen samen op het punt van de muziek. Muziek maakt het vormen van een tegencultuur mogelijk: het geeft daar gezicht aan. Namen als ‘rock and roll’, ‘The Beatles’, ‘Elvis Presley’, ‘Madonna’, ‘Hardcore’ en ‘House’ spreken wat dat betreft boekdelen. Een bepaalde stijl of persoon wist een hele schare in beweging te zetten en te inspireren. Ze wisten een bepaalde toon te treffen en te zetten. En liepen daarmee voorop in een tegenbeweging die zich verder ontwikkelde, totdat het aan z’n eigen succes te gronde ging⁸⁰.

Ook de individualisering krijgt in de muziek gestalte. Je hoeft maar te denken aan de *walkman* met oortelefoon die jongeren bij zich dragen tijdens het *skaten* of in de trein. Daar staat tegenover dat het groepsgebeuren ook heel belangrijk is: popconcerten, zeker van ‘grote namen’, trekken volle stadions. Het geeft de gelegenheid ergens ‘bij te horen’, herkenning, onderlinge solidariteit en het gevoel van onderlinge verbondenheid. Al hoewel je je kunt afvragen hoe bijv. op een *houseparty* de verhouding ligt tussen de *kick* van het samen-zijn en het puur met jezelf bezig zijn (het volume van de muziek maakt conversatie vrijwel onmogelijk, er wordt alleen gesproken met lichaamstaal, ieder danst voor zich en de roes van XTC is nodig om het een hele nacht vol te houden).

Muziek en alles wat daarmee te maken heeft, biedt verder uitstekende mogelijkheden voor experiment. Hoe ver kun je gaan met stimulerende en/of verdovende middelen? Hoeveel meter bier kun je op zonder dat je er bij neervalt? En is er niet een nieuwe stijl te bedenken (*mixen* of *samplen*) die nog extremer is? Hoe hard kan de muziek voordat je ouders (of misschien de burens) er wat van zeggen? En om een uur thuis komen is net even spannender dan om twaalf uur.

Hoeveel jongeren vluchten weg uit de harde werkelijkheid in de muziek? Sprokkelen hun zekerheid en bestaansrecht bij elkaar op basis van een stijl? Dromen weg in een wereld die alleen in *glitter and glamour* bestaat? Identificeren zich met hun idool?

Popfiguren kunnen alles betekenen voor jongeren, hun hele leven lijkt ermee verbonden. Dat geldt op het punt van zowel kleding en haardracht als van opvattingen en levensinstellingen. Gesproken wordt van ‘verafgoding’, ‘totale levensstijl’ en ‘bijna universele cultuurbeweging’.⁸¹ Sommige jongeren raken compleet in extase bij concerten van hun idool. „De *hunks* van nu zijn tenger maar gespierd, gevoelig doch niet kleinzerig. En ze kijken alsof ze gered willen worden door *jou* alleen.’’ De *Backstreet Boys* werken dan ook volgens het ‘voor elk wat wils’ principe. Ze zijn, net als de *Spice Girls* bedacht door communicatiestrategie.⁸²

Popmuziek is heel belangrijk voor jongeren. Hun hele cultuur komt er haast samen. Je zou het ook de spiegel van de jongerencultuur kunnen noemen. Popmuziek spreekt aan en biedt herkenning, het brengt onder woorden/klanken wat leeft onder de jongeren⁸³. De betekenis van de muziek valt nauwelijks te overschatten. Het kan heel diep ingrijpende gevoelens met zich meebrengen: rustgevend, opwindend, chaotisch. Ze kan harmonisch en opbouwend maar ook disharmonisch en afbrekend werken.⁸⁴

Volwassen reactie op jeugdcultuur Hoe moet je nu als volwassene reageren op de jeugdcultuur? Zo snel mogelijk onschadelijk maken en inpassen in de eigen cultuur? Of gewoon niet op ingaan, niet serieus nemen (‘het gaat wel weer over’)? Of de eigen cultuur aanpassen aan die van de jeugd?

Een tijdje geleden trof mij een kop in de krant: ‘Iedereen wil oud worden, maar niemand wil oud zijn’. Is dat niet uitermate toepasbaar op onze huidige cultuur? Je wilt - ook als ouder - zo lang mogelijk jong blijven. Het jonge uiterlijk is het hoogste ideaal. „Tot halverwege deze eeuw waren de kleren van kinderen

⁷⁹ W.Mahedy en J.Bernardi, *Een generatie*, blz.11-42

⁸⁰ Dat staat niet los van de vercommercialisering van de muziektrend. Van *The Beatles* bijv. is bekend dat ze op hun top an handen en voeten gebonden zaten aan wat anderen graag wilden horen, terwijl ze zelf liever vernieuwend bezig waren gebleven. En *Gabberhouse* is zo’n commercieel succes, dat er van het echte gabbergevoel maar weinig is overgebleven. (zie: S.Verhagen, *De tragiek van de gabber*)

⁸¹ G.C.de Haas, *Andere tijden*, hfdst.1

⁸² D.Pels, *Hoelahoep / The Backstreet Boys / ‘Nick is een schatje’*, in *Trouw* van 10 mei 1999

⁸³ M.Hengelaar-Rookmaaker, *Pop in de jaren negentig: postmodernisme in de straat*, in: W.G.Rietkerk e.a., *Platzak*, blz.36v

⁸⁴ C.G.Geluk, *Traditie*, blz.124v

en jongeren de miniversies van die van volwassenen. Nu bepaalt de jeugdmode, zeker in de vrije tijd, wat ouderen dragen.”⁸⁵ Meebepalend is in dit opzicht de commercie. Zo lang mogelijk jong-zijn, dat betekent vaak ook, niet volwassen durven of willen zijn. Bang zijn om voor ‘ouderwets’ versleten te worden. Populair willen zijn en blijven. Maar het is de vraag of jongeren daarop zitten te wachten.

Opvallend is de opvatting van Janssen over hoe volwassenen op jongeren moeten reageren. Jongeren hebben behoefte aan distantie, stelt hij. „Niets is erger voor jongeren dan begrepen te worden. (...) Jeugdcultuur kan pas gedijen in relatieve onafhankelijkheid en vrijheid. Begrip en onbegrip zijn beide dodelijk, omdat beide een verstikkend effect hebben. Confrontatie is onvermijdelijk, maar veronderstelt verschillende kampen.” We moeten de jeugd niet definitief willen begrijpen en hen daarmee van ‘hun geheim’ beroven. Gepaste afstand blijft vereist. „Jongeren zoeken al sinds mensenheugenis een eigen ruimte waar ze zich kunnen terugtrekken en de wereld opnieuw opbouwen. Dat dat mogelijk zou zijn is een illusie die niemand hen mag ontnemen. Daarmee ontstaat ruimte voor discussie en verschil van mening.”⁸⁶ In 1975 schreef W.C.McCready een artikel over de generatiekloof en de toekomst van de kerk.⁸⁷ Hij schrijft dan voor die op en top democratiserende en ‘softe’ tijd verrassende woorden: „Jongeren hebben volwassenen nodig die naar hen luisteren, inderdaad. Maar ze hebben nog meer behoefte aan volwassenen die voor hen uit gaan en hen wijzen in nieuwe richtingen voor het omgaan met de uiteindelijke bekommernissen ten aanzien van zin en bestemming van ons leven.” „Leraren die geen standpunt ten aanzien van een bepaalde kwestie innamen, werden eerder gekritiseerd dan dat men hen dankte voor hun begrip...” Er moet een oprechte dialoog komen tussen jongeren en volwassenen. „Dit houdt in, dat volwassenen meer moeten doen dan luisteren naar de jongeren, ze moeten tot hen spreken. Het werkelijke probleem in dit opzicht is, dat veel volwassenen denken, dat ze niets waardevols aan jongeren te vertellen hebben. Deze situatie valt niet zozeer toe te schrijven aan de vragen die de jeugd stelt, maar veeleer aan de neiging van de volwassen wereld om het te zoeken in gemakkelijke, eenvoudige oplossingen voor zeer moeilijke problemen. De onzekerheid van de volwassen christen vormt het werkelijke probleem bij de dialoog tussen volwassenen en jeugd, en niet de vragen van de jeugd. De jeugd vormt, naar word verondersteld, een tijd van vragen, zoals de volwassenheid, naar wordt verondersteld, een tijd van overtuigingen is.” We moeten verhalen vertellen, feestvieren als gemeenschap, vragen serieus nemen en de tijd om erop in te gaan⁸⁸. Als opvoeder aan de ene kant solidair naast de jongere gaan staan en aan de andere kant door je handelen laten zien dat je volwassen bent, dat je weet wat verantwoordelijkheid dragen is en dat je als mens pas echt mens bent als je ook afhankelijk kunt zijn en bereid bent te blijven leren om het geloof in telkens andere situaties van het leven te kunnen gebruiken als lamp voor je voet en licht op je pad⁸⁹.

Conclusies Aan het einde van deze paragraaf concluderen we dat over jeugdcultuur het volgende is te zeggen:

- a) Het is eigen aan jongeren op een bepaalde leeftijd anders te willen zijn, zich te onderscheiden van of zich af te zetten tegen ouders en/of volwassenen (tegencultuur). In onze huidige samenleving is daar ook weer alle ruimte voor;
- b) Lang niet alle jongeren staan vooraan in de ‘frontlinie’. Maar ook zij worden beïnvloed door wat de meest opvallende vertegenwoordigers van hun generatie doen en denken;
- c) Jeugdcultuur wordt steeds meer een individueel verschijnsel: iedereen stelt z’n eigen pakket samen;
- d) Tegelijk blijft de groepscultuur heel sterk: wil je erbij horen dan moet je aan bepaalde eisen voldoen;
- e) Muziek speelt een nauwelijks te overschatten rol bij jongeren;
- f) De huidige cultuur levert een spanningsveld op voor jongeren van conflicterende waarden, normen, verwachtingen en aspiraties;
- g) Jongeren hebben leiding en navolgenswaardige identificatiefiguren nodig.

⁸⁵ M.van Lieshout, *Het lichaam*

⁸⁶ J.Janssen, *Jeugdcultuur*, blz.40, 243. Deze mening wordt geïllustreerd door een constatering in het artikel van Verhagen, *De tragiek van de gabber*: „Toch maakt de toegenomen maatschappelijke acceptatie weinig gabbers gelukkig. Integendeel, het gevoel tot iets belangrijks of zinvol te behoren maakt langzaam plaats voor leegheid en frustratie. Op het moment dat Bakker Bart adverteert met heerlijke appelgabbers (heftûg lekkûr), valt er voor gabbers immers weinig meer te doorbreken aan de natuurlijkheid en vanzelfsprekendheid van de dagelijkse orde.”

⁸⁷ in: *Concilium*, blz.8-16

⁸⁸ in: G.J.Blanken (red.), *Jeugdwerk*, blz.29v

⁸⁹ Naar A.K.Ploeger, *Inleiding*, blz.84, 318

Ik zou de hoofdgedachte van deze paragraaf als volgt willen samenvatten: *Volwassenen moeten de jongeren niet alleen de ruimte geven ergens tegen aan te schoppen, ze moeten hen ook iets blijven bieden om tegen aan te schoppen.*

1.4.2. JONGEREN EN DE CULTUUR

Zo de ouden zongen Iedere keer als ik een ‘opa’ of ‘oma’ door rood licht fietsend zie oversteken, heb ik de neiging tegen hen te zeggen ‘Die jeugd van tegenwoordig!’ Waarmee ik maar wil aangeven, dat het heel moeilijk is specifiek iets te zeggen over kenmerken van de jeugdcultuur. Is het niet zo, dat je aan de jeugd de ouders herkent? ‘Zeg mij hoe uw kind is en ik zal u vertellen hoe u bent’. En geldt dat ook niet in de maatschappij? Krijgt de maatschappij niet alleen de regering die ze verdient, maar ook de jeugd die ze verdient?

We signaleerden al de doorwerking van de *individualisering* in de jeugdcultuur. Individualisering is onmiskenbaar, maar niet typerend voor de jongeren (alleen).

Verder is bij jongeren heel expliciet aanwezig de *fragmentarisering* waar we allemaal een ‘tik van mee hebben gekregen’. We kunnen maar heel moeilijk meer verbanden leggen tussen de diverse domeinen van ons leven. Dit is in feite op en top post-modernistisch. Het post-modernisme ontkent doel en samenhang: er is geen vooruitgang of waarheid.

Daarnaast, maar sterk met de vorige twee samenhangend, is er de *privatisering*. Iedereen vult z’n leven op z’n eigen wijze in.

Dit alles draagt er toe bij dat nog moeilijk van een, laat staan *de* jeugdcultuur gesproken kan worden.

Verder is nog te denken aan *democratisering* en *subjectivering*; we zijn mondige mensen en de jongeren moeten dat vooral ook worden.

Tot nu toe is dit nog vrij algemeen: het zijn dezelfde thema’s die ook in de paragraaf over cultuur naar voren kwamen. Het bewijst hoezeer jongeren midden in de cultuur staan, ja, je kunt zelfs zeggen, exponenten zijn van die cultuur. Wil je je cultuur kennen, leer dan de jongeren kennen!

Hier en nu Maar er is meer te zeggen. Uit onderzoek is gebleken dat de burgerlijke en ik-gerichte waarden oriëntatie van zeer groot belang zijn in de levensstijl van jongeren. Dat wil zeggen dat trouwen, kinderen krijgen en een *gelukkig gezinsleven* hoog scoren⁹⁰. En tegelijk dat je je zelf moet kunnen ontplooiën, aandacht mag hebben voor jezelf, mag genieten van seks en nieuwe dingen.

Ook bleek uit onderzoek dat *beelden en plaatjes* een dominante rol spelen in het leven van een tiener.

Tijdschriften lezen en video-kijken heeft de meeste belangstelling. Van de 12-19 jarigen kijken er gemiddeld op 6,4 dagen per week bijna twee en een half uur televisie. De media oefenen grote invloed uit op mensen, en zeker ook op jongeren. „De huidige mens, ook de kerkmens, is verwend in communicatief opzicht. Onderzoekers toonden recent nog weer aan dat 73% van de communicatie lichaamstaal is, 20% mimiek en slechts 7% gesproken woord.”⁹¹

Verder blijkt uit onderzoek dat *levensbeschouwing* eigenlijk *niet meetelt*. Er is een steeds geringere affiniteit met kerken en kerkelijke rituelen.⁹² De secularisatie slaat het hardst toe onder jongeren. Jongeren trekken eigenlijk alleen maar de logische consequenties van de afnemende relevantie van het geloof voor de ouders⁹³.

Anderen wijzen erop, dat scholieren omgang met andere leerlingen prettig vinden en dat zij overtuigd zijn van het nut van leren en studeren, als opstapje naar een latere *carrière*. Ook op het werk blijkt het sociale motief belangrijk: leuk werk komt niet door de beloning, maar door de aardige collega’s. In economisch opzicht is de jeugd conservatief, maar in de privé sfeer willen ze kunnen doen en laten wat ze willen. Het idealisme is er nog wel, maar ligt dicht bij huis en is minder zichtbaar dan vroeger⁹⁴.

⁹⁰ De idealen liggen dicht bij huis: een gelukkig gezinsleven, een eigen huis en een comfortabel bestaan. T.ter Bogt in zijn artikel *Alleen de eigen kinderen*

⁹¹ Aldus Andries Knevel op een studiedag van het GSEV over ‘Kansen voor kerken.Eigentijdse communicatie van het evangelie’ (17 april 1999)

⁹² G.J.Blanken (red.), *Jeugdwerk*, blz.19-29. Blanken cs refereert o.a. aan de onderzoeken ‘Burgerlijk en onburgerlijk Nederland’ (1983), ‘Jeugd Nu’ (1989) en ‘Jongeren ‘91’ (1991) en ‘Levensbeschouwelijke en Politieke Praktijken van Nederlandse Middelbare scholieren’ (1990).

⁹³ G.J.Blanken (red.), *Jeugdwerk*, blz.52-55

⁹⁴ T.ter Bogt, *Alleen de eigen kinderen*

Kenmerken Wat kun je, met dit alles in het achterhoofd, nu eigenlijk formuleren als kenmerkend voor de jeugd van deze tijd? Ik zou dan⁹⁵ het volgende willen noemen (waarbij veel dingen met elkaar samenhangen) onderscheiden op de drie niveaus gevoel, verstand en handelen:

Gevoel	Verstand	Handelen
<ol style="list-style-type: none"> 1. behoefte aan authenticiteit en tegelijk moeite met het ervaren van authentieke gevoelens en herkennen van eigenlijke behoeften 2. behoefte aan relaties en tegelijk aan een stukje anonimiteit en kunnen onderduiken in de massa 3. last van diffuse gevoelens van ontevredenheid 4. echt intiem contact wordt vermeden 5. ervaringsgericht ('goed gevoel', instantbevrediging en zappen) 6. hekel aan binding en claim 7. grote (al dan niet toegegeven) angst voor ouder worden en de dood 8. onzeker zijn 9. ervaren van leegheid en eenzaamheid; gevoel dat niemand om je geeft 	<ol style="list-style-type: none"> 1. weinig of geen besef van geschiedenis (a-historish) 2. twijfel aan omvattende zingeving 3. relativerende instelling 4. flexibel 5. gericht op een-dimensionale spiritualiteit (spelen met het religieuze en occulte) 6. alles willen beheersen, geen toeval of onzekerheid 	<ol style="list-style-type: none"> 1. spelen met stijlen (mixen en zelf uitkiezen) 2. chaotisch-impulsieve neigingen zijn gewoon geworden 3. consumptistisch gedrag, met veel geld ter beschikking 4. ik-gericht, maar de ander toch welwillend tegemoet treden 5. grote belangstelling voor het eigen lichaam en gezondheid 6. agressie en protest bij hen die buiten de boot vallen.

Allereerst wijzen we erop, dat hier een globaal beeld van de jongeren in z'n algemeenheid wordt gegeven. Het kan best zijn dat volwassenen of jongeren zelf, dit geschetste beeld niet (volledig) herkennen. En voor lang niet alle jongeren zullen ook alle kenmerken van toepassing zijn. Maar wil je een schets met kenmerken geven, dan loop je wel tegen de hier aangedragen beeldmerken aan.

Daarnaast moet nogmaals benadrukt worden, dat een uitsplitsing in drie dimensies wel handig en ook inzichtgevend kan zijn, maar dat daarmee ook de samenhang die er tussen alle kenmerken is, uit het oog kan worden verloren.

Dan is opvallend dat er vooral veel kenmerken liggen op het terrein van het gevoel. Onze tijd is natuurlijk ook een echte gevoelstijd. Daaraan kun je niet voorbij gaan. Tegelijk betekent dat, dat hier vooral ook de knelpunten kunnen liggen.

Ook is opvallend dat het een vrij somber beeld is dat wordt geschetst als kenmerk van de huidige jongeren. Zijn we hier zelf in de fout gevallen, waarvoor we eerder waarschuwden? Door als volwassenen te kijken en te beoordelen vanuit onze maatstaven? Ik denk het toch niet. Het gaat hier eerder om een analyse van de jeugdcultuur die -zoals gezegd- niet los staat van de 'grote-mensen-cultuur'. Er wordt hier dus niet zozeer een negatief beeld geschetst van de jeugd als wel van de eigen culturele uitwassen. En naast een bedreiging, vormen die ook een grote uitdaging.

1.5. SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In dit eerste hoofdstuk is nagegaan wat er te zeggen valt over het eigene van jongeren. Dat gebeurde vanuit verschillende invalshoeken.

⁹⁵ Ik volg hier de punten aangedragen door Chr.Lasch, aangehaald in: Blanken, *Jeugdwerk*, blz.33,34. Hij geeft deze als uitwerking van zijn typering van de huidige cultuur als narcistisch. Verder vul ik de punten aan met kenmerken die ik elders heb gevonden, m.n. in het boekje van Rietkerk, *Platzak*

Vanuit de Bijbel werden enkele richtinggevendende principes aangereikt. De belangrijkste constatering was de principiële gelijkwaardigheid van jong en oud ten opzichte van God, de taak van volwassenen om (hun) kinderen naar de Here te leiden door het doorgeven van de grote daden van God, dat de godsdienstige opvoeding gericht dient te zijn op hart, hoofd en handen en tenslotte dat jongeren als jongeren waardevol zijn voor de gemeente en dat die gemeente dan ook hun gaven moet helpen ontdekken, waarderen, stimuleren en inzetten.

De ontwikkelingspsychologie geeft inzicht in hoe mensen zich ontwikkelen. Daardoor is het mogelijk dingen die in een mensenleven voorkomen beter te begrijpen en een plek te geven. Gebleken is dat ouders door identificatie en referentie de basis leggen voor de mogelijkheid van een goede en evenwichtige geloofsontwikkeling. Later nemen vrienden een deel van die identificatie en referentie over, m.n. vanaf de adolescentie, die een turbulente levensfase is waarin veel op jongeren afkomt en dus ook veel van hen vraagt.

Vanuit de godsdienstpedagogiek wordt benadrukt dat ieder mens een voor God waardevol individu is. Ook wijst ze er op dat het belangrijk is een (geloofs)opvoedingsdoel te hebben, waarbij de opvoedingsstijl dan aansluit en volwassenen de rol van transformator hebben: de Boodschap doorgeven en omzetten voor de eigen tijd. Gekozen is voor de volgende doelformulering: gericht zijn op het zelfstandig geestelijk en God naar zijn Woord dienend functioneren van de mens in zijn wereld. Ook hier kwam weer naar voren dat naast kennis vorming en affectie met daarmee overeenstemmend handelen en de reflectie daarop belangrijk zijn. Wezenlijk is dat jongeren 'door het geloof heengaan', dat het echt 'iets van henzelf' wordt. Middel daarvoor zou kunnen zijn wat genoemd is 'wederkerige socialisatie', dat wil zeggen dat jongeren en ouderen wederzijds van elkaar leren.

In een aparte paragraaf is aandacht besteed aan onze cultuur om de bestaanswerkelijkheid van jongeren (en ouderen) beter te kunnen begrijpen. Kenmerken van de moderne tijd, de tijd van het rationele en optimistische vooruitgangsgeloof, zijn differentiëring, rationalisering, privatisering, democratisering, pluralisering en individualisering. Deze verschijnselen werken nog steeds door, ook al wordt de huidige tijd die van het postmodernisme genoemd. Hierbinnen is het rationele minder geworden ten gunste van het emotionele en is het optimistische vooruitgangsgeloof getemperd. Kenmerken van het postmodernisme zijn: overal vraagtekens bij zetten, onzekerheid, relativisme en scepsis, bescheidenheid, vrijheid en gevoeligheid.

Daarnaast heeft de secularisatie ons bezig gehouden, waaronder in deze scriptie wordt verstaan het verminderen van de betrokkenheid op een andere beslissende werkelijkheid. Deze secularisatie heeft gevolgen op maatschappelijk (godsverduistering, marginalisering, ontzuiling en deconfessionalisering), kerkelijk (concurrentie, geen vanzelfsprekende trouw meer, horizontalisering, weinig impact in de samenleving) en individueel niveau (fragmentarisering en subjectivering, referentieverlies, wantrouwen). Zowel het postmodernisme als de secularisatie bieden naast bedreigingen ook kansen en uitdagingen voor de kerk.

In de laatste paragraaf is weer heel specifiek naar de jongeren gekeken. Het bleek eigen aan jongeren zich te verzetten tegen volwassenen c.q. de bestaande cultuur. Ook jongeren die in zo'n tegencultuur niet echt meedoen, ondergaan wel de invloeden ervan. Naast het behoren bij een groep, inclusief alle codes die dat met zich meebrengt, is er ook de tendens dat ieder z'n eigen pakket samenstelt. In dit alles speelt de muziek een belangrijke rol. De cultuur levert een bron van tegengestelde verwachtingen, normen, waarden en aspiraties op. Daarom is er behoefte aan vastigheid, leiding en inspirerende identificatiefiguren. Tenslotte werd op de terreinen gevoel, verstand en handelen een aantal kenmerken van de huidige jeugdcultuur gegeven.

